

إِعْرَابُ أَذْكَارِ الصَّلَاةِ

Namazla əlaqəli
zikrlərin qrammatik
təhlili

Azərbaycan Respublikasının Dini Qurumlarla İş Üzrə Dövlət
Komitəsinin 20 fevral 2014-cü il DK-40/Q sayılı məktubu əsasında
«Zərdabi LTD» MMC mətbəəsində çap olunmuşdur.

Toplayan və tərcümə edən:

Elşən Şəkərov

Redaktorlar:

Səfərbəy Səfərbəyov

Seymur Mustafayev

BAKI

H 1435 / M 2014

مُتَقَدِّمَةٌ

Müqəddimə

إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا
وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يَضِلَّ فَلَا هَادِيَ لَهُ،
وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

Həmd yalnız Allahadır, Ona həmd edir, Ondan yardım və məğfirət diləyirik. Nəfslərimizin şərindən və pis əməllərimizdən Allaha sığınırıq. Allahın doğru yola yönəltdiyini heç kəs azdıra bilməz, Allah kimi azdırmışsa, heç kəs onu hidayətə yönəldə bilməz. Mən şəhadət edirəm ki, Allahdan başqa haqq məbud yoxdur, O, təkdir, şəriki də yoxdur və şəhadət edirəm ki, Muhəmməd Onun qulu və elçisidir.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾

“Ey iman gətirənlər! Allahdan lazımınca qorxun. Yalnız müsəlman olduğunuz halda ölüün” (Ali-İmran surəsi, 102).

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا
وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ
كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾

“Ey insanlar! Sizi tək bir şəxsdən (Adəmdən) xəlq edən, ondan da zövcəsini (Həvvanı) yaradan və onlardan da bir çox kişi və

qadınlar törədən Rəbbinizdən qorxun. (Adı ilə) bir-birinizdən (cürbəcür şeylər) istədiyiniz Allahdan, həmçinin qohumluq əlaqələrini kəsməkdən qorxun. Şübhəsiz ki, Allah sizin üzərinizdə nəzarətçidir” (ən-Nisa surəsi, 1).

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا. يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾

“Ey iman gətirənlər! Allahdan qorxun və doğru söz söyləyin!
(Əgər belə etsəniz) Allah əməllərinizi islah edər və günahlarınızı bağışlayar. Hər kəs Allaha və Peyğəmbərinə itaət etsə, böyük bir səadətə (Cənnətə) nail olar” (əl-Əhzab surəsi, 70-71).

Şübhəsiz ki, sözlərin ən doğrusu Allahın kəlamı, yolların ən xeyirlişi Muhəmmədin (Ona və Ailəsinə Allahın salavat və salamı olsun) yoludur. Əməllərin ən pisi dində yeniliklərdir. Sonradan dinə salınan hər bir əməl bidətdir,¹ hər bir bidət isə zəlalətdir.² Hər bir zəlalət isə oddadır.³

﴿قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي﴾

“Ey Rəbbim! Köksümü açıb genişlət, işimi yüngülləşdir, dilimdəki düyünü aç ki, sözümmü yaxşı anlasınlar!” (Taha 25-28).

Əziz oxucu!

Şəkk yoxdur ki, ərəb dilində cümləni tam və daha yaxşı başa düşmək üçün **erabın** (sintaktik təhlilin) böyük rolu vardır. Hətta

---

¹ Bidət - Yenilik, Muhəmməd Peyğəmbərin ﷺ vəfatından sonra insanlar tərəfindən dinə salınmış və dindən hesab edilən əməl və sözlərdir.

² Zəlalət - Azğınlıq, yolunu azmaq.

³ HƏDİSİN İKİNCİ HİSSƏSİNİ: Muslim “Şərhu Nəvəvi” (№ 6/ 153-156); Əhməd (№ 3/ 319, 371); ən-Nəşai (№ 3/ 188, 189) və digərləri rəvayət etmişlər. Hədis alimi Muhəmməd Nəsirəddin əl-Albani hədisin bütün rəvayətlərini bir yerə toplayaraq “Xutbətul-Hacə” adlı bir kitab yazmışdır. İstəyənlər bu kitaba baxa bilərlər. Hədis Şeyx əl-Albani tərəfindən səhih adlandırılmışdır.

bəzi sələflər demişlər: “Allah təala bu ümmətə əvvəlki ümmətlərə vermədiyi üç xüsusiyyəti vermişdir. Bunlar: 1- **İsnad elmi** (hədisin sənədini araşdırma), 2- **Nəsəb** (şəxsin kimliyini bilmək üçün nəslini araşdırmaq), 3- **Erab** (cümlənin sintaktik təhlili)”⁴. Xüsusilə də Quran ayələri və Sünnədə gələn Peyğəmbər (*Ona və Ailəsinə Allahın salavat və salamu olsun!*) hədisləri dərin mənaya malik olduğundan onların daha yaxşı başa düşülməsi üçün eraba daha çox ehtiyac duyurlar. Bu səbəbdən elmim çatan qədər bəzi şəriət mətnlərinə qrammatik açıqlama vermək istədim və ilk olaraq hər bir müsəlmanın bilməsi zəruri olan namazın sözləri və namazdan sonra deyilən bəzi zikrlərdən başlamaq qərarına gəldim. Əsas məqsəd, müsəlman bacı və qardaşlarımin namazın sözlərini və namazdan sonra edilən zikirlərin mənasını daha yaxşı başa düşüb xüsu ilə qılması, həm də ərəb dilini bilməyənləri bu dili öyrənməyə həvəsləndirməkdir. Cümlələrə aşağıdakı üslubda qrammatik açıqlama vermişəm:

1. Əvvəlcə sözün cümlədəki mənasını, sonra isə hərfi mənasını qeyd etmişəm.

2. Əgər söz **المشتق** feldən törəmədirsə kökünü və babını (formasını) bildirmişəm.

3. Fellərin keçmiş, indiki zaman və məsdər formalarını bildirmişəm.

4. Son hərəkəsini (halını) və cümlədəki qrammatik mövqeyini bildirirəm.

5. Ədatların cümlədə işlənən mənasını və cümləyə təsiri varsa bildirmişəm.

6. Bəzən surə, ayə və ya zikrin fəziləti, nazil olma səbəbi və s. bu kimi qısa faydalar vermişəm.

---

⁴ Bu əsəri Cələluddin əs-Suyuti “Tədribur-Ravi” kitabında bəzi sələflərdən rəvayət etmişdir, (2/260).

7. Əgər qrammatik mövzu genişdirsə, bu zaman oxucunu “Mədinə tədris kitabları”na yazdığım dörd hissədən ibarət “Ərəb dilinin qrammatikası” kitablarına yönəltmişəm.

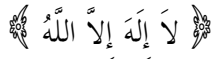
8. Tələbənin ərəb dilində qrammatik terminləri əzbərləməsi üçün terminləri həm ərəb dilində, həm də azərbaycan dilində vermişəm.

Sonda Allahdan istəyim budur ki, bu kitabı İslam və müsəlmanlar üçün faydalı etsin. Bu işdə mənə kömək edən qardaşlardan Allah razı olsun.

Elşən Şəkərov
arabdili2013@gmail.com

I FƏSİL: KƏLMƏYİ – ŞƏHADƏT

Lə iləhə illəllah “Allahdan başqa haqq məbud yoxdur”

لَا – “(heç) yoxdur” deməkdir. التَّائِيَةُ لِلْجِنْسِ “mütləq inkar” bildirən ədatdır. Bu ədatından sonra həmişə nəkira (qeyri-müəyyən) isim gəlir və ədat bu isimlə eyni cinsdə olan sözləri tam inkar edir və “heç yoxdur” mənasını verir. لَا ədatı ۱ – nin “bacıları”ndandır (bənzərlərindəndir) və əgər özündən sonra mufrad (yəni: izafə tərkibli olmayan) isim gələrsə bu isim mənsub (təsirlik hal) olduğu hal əlamət üzərində “əl-məbni” (dəyişməz) olur (bax: 4-cü kitab 4-cü dərs).

إِلَهٌ – ۱ “məbud”, yəni, “ibadət olunan” deməkdir. Bu sözü “yaradan”, “ruzi verən”, “xəlv edən” mənaları kimi tərcümə etmək səhvdir. Çünki, ərəb dilində ۱ sözü bu mənalarda işlənmir. “Mütləq inkar” bildirən لَا ədatının ismidir, “fəthə” üzərində (—) “məbnidir” (dəyişməzdir), nasb (təsirlik) halının yerindədir. “Məbni” (dəyişməz)

olduğuna görə **إِلَهًا** isminin tənvinə düşmüşdür. Çünki tənvin hallanan isimlərin əlamətidir.

لَا ədatının xəbəri isə pozulmuş və **بِحَقِّ** “haqq”, “layiq olan” sözü nəzərdə tutulur. **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** “Lə İləhə İlləllah” cümləsinin geniş mənası: **لَا مَعْبُودَ إِلَّا اللَّهُ** “Allahdan başqa **ibadətə layiq haqq məbud yoxdur**” deməkdir.

Fayda: Buradan belə bir sual yarana bilər ki, nəyə görə **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** “Lə İləhə İlləllah” cümləsində لَا ədatının xəbəri kimi məhz **بِحَقِّ** “haqq”, “layiq olan” sözünü nəzərdə tutursunuz? Bəlkə nəzərdə tutulan **مَوْجُودٌ** “mövcuddur”, “var” və ya buna bənzər digər sözlərdir?

Cavab: Əgər biz **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** “Lə İləhə İlləllah” cümləsində لَا ədatının xəbəri kimi **بِحَقِّ** “haqq”, “layiq olan” sözünü deyil, **مَوْجُودٌ** “mövcuddur”, “var” və ya buna bənzər digər sözlərdən birini nəzərdə tutsaq, bu zaman məna: “Allahdan başqa məbud (ibadət olunan) yoxdur” olar və bu məna reallıqda baş verənlərə uyğun deyil. Çünki, reallıqda Allahdan başqa ibadət olunan məxluqlar var və bu məxluqlara ibadət edənlər onları “ilahlar” adlandırırlar. Məsələn, xristianlar İsanı (*ona Allahın salamı olsun!*) ilah adlandırır və ona ibadət edirlər. Həmçinin, bütperəstlər özlərinin düzəltdiyi bütləri ilah adlandırır onlara ibadət edirlər. “İlah” sözünün mənası “məbud”, yəni “ibadət olunan” deməkdir. Müşriklər Allahdan başqa

ibadət etdiklərini “ilahlar” adlandırsalar da əslində bu ilahlar “haqq ilah” deyil. Yəni, ibadətə layiq ilahlar deyillər. “Haqq ilah” yalnız Allahdır ﷻ. Yəni, yalnız Allah ﷻ ibadətə layiq haqq məbuddur.

Beləliklə, biz **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** “**Lə İləhə İlləllah**” cümləsində لا ədatının xəbəri kimi بِحَقِّ “haqq”, “layiq olan” sözünü nəzərdə tutmaqla yalnız Allahın ibadətə layiq haqq məbud olub, Allahdan başqa ibadət olunanların batil ilah olduğunu bildirmiş oluruq. Allah ﷻ əl-Həcc surəsi 62-ci ayədə buyurur:

﴿ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ﴾

“Bu belədir. Çünki Allah Haqddır. (Kafirlərin) Ondan başqa yalvardıqları isə batildir. Həqiqətən, Allah Ucadır, Böyükdür”. (əl-Həcc, 62)

Bununla da aydın olur ki, لا ədatının xəbəri kimi بِحَقِّ “haqq”, “layiq olan” sözü nəzərdə tutulmalıdır.

إِلَّا – “**başqa**” deməkdir. İstisna ədatıdır.

اللَّهُ kəlməsi - إِلَهٌ “məbud” sözünün ال artikli ilə müəyyənləşmiş variantıdır, yəni əsli الإِلَهُ kimidir. Çox işləndiyinə görə asanlıq üçün الإِلَهُ sözündə artikldən sonrakı ا “əlif” düşüb və ال artikli birbaşa هُ hissəsinə birləşib. ل “ləm” hərfi şəmsi hərflərdən olduğuna görə şəddələşib

və söz **اللَّهُ** formasına düşüb. Mənası: **مَعْبُودٌ** “**məbud**” (ibadət olunan) deməkdir.

اللَّهُ – “**Allah**” sözünün hərfi mənası “müəyyən məbud” deməkdir. Bu ad Yaradanın **عَلَمٌ** əsas adıdır. Digər adların hamısı bu ada qayır.

Fayda: **اللَّهُ** kəlməsi müəyyənliklər içində **أَعْرَفُ الْمَعَارِفِ** “ən müəyyən” sayılır.

Burada **اللَّهُ** kəlməsi “**mustəsna**” (müstəsna olan) isimdir. Yəni, **إِلَّا** istisna ədatından sonra gələn və ədatdan əvvəlki hökmə (**لَا إِلَهَ** “heç bir haqq məbud yoxdur” hökmünə) aid olmayan isimdir. **إِلَّا** istisna ədatından əvvəl gələn **إِلَهُ** “**məbud**” sözü isə “mustəsna minhu” (istisna edilən) isimdir.

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ “**Lə İləhə İlləllah**” cümləsində **إِلَّا** istisna ədatından sonra gələn **اللَّهُ** kəlməsi həm raf halında (adlıqda), həm də nasb halında (təsirlikdə) işlənə bilər. Quranda və sünnədə **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** “**Lə İləhə İlləllah**” cümləsində **اللَّهُ** kəlməsi rafda gəlib. **اللَّهُ** kəlməsinin rafda işlənməsinin qrammatik izahı belədir ki, **إِلَهُ** kəlməsi **إِلَهُ** sözünün **لَا** ədatı ilə işlənmişdən əvvəl olan halının bədəlidir.

Qeyd: Başqa bir rəyə görə **اللَّهُ** kəlməsi pozulmuş, lakin nəzərdə tutulmuş **حَقُّ** xəbərinin bədəlidir. **لَا إِلَهَ حَقُّ إِلَّا اللَّهُ**

اللَّهُ kəlməsinin nasbda işlənməsinin izahı isə istisna cümləsində **الْمُسْتَسْنَى** “**mustəsna**” (müstəsna olan) isim olmasıdır. Müstəsna isə nasbda olur (bax: IV kitab, 15-ci dərs).

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ “**Lə İləhə İlləllah**” cümləsində bəlağət

incəlikləri

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ kəlməsi iki hissədən ibarətdir:

1. **İnkâr** - **لَا إِلَهَ** “Heç bir haqq məbud yoxdur” hissəsi;
2. **Təsdiq** - **إِلَّا اللَّهُ** “Allahdan başqa” hissəsi.

Ərəb dilində xüsusiləşdirmə bir çox üsullarla ifadə edilə bilər. Bu üsullardan:

a. Xüsusiləşdirmə bildirən **إِنَّمَا** ədatı vasitəsilə. Məsələn:

إِنَّمَا حَامِدٌ مُهَنْدِسٌ - Həmid **yalnız** mühəndisdir

b. Məfulun öz amilindən (feldən) önə keçməsi vasitəsilə. Məsələn:

﴿ **إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ** ﴾

“Biz **yalnız** Sənə ibadət edir və **yalnız** Səndən kömək diləyirik” (əl-Fatihə, 4)

إِيَّاكَ نَعْبُدُ “biz yalnız Sənə ibadət edirik” – əsli **نَعْبُدُكَ** “Sənə ibadət edirik” kimidir. Burada **كَ** “sənə” şəxs əvəzliyi öz

amilindən, yəni نَعْبُدُ “ibadət edirik” felindən önə keçib və munfasil (ayrı yazılan) إِيَّاكَ damiri ilə əvəz olunub. Bu damirin öz amilindən önə keçməsində məqsəd xüsusulik bildirməkdir. Yəni “yalnız” mənasını ifadə etməkdir. Çünki ərəb dilində bəlağət qaydasına görə: *hər hansı cümlə üzvünün öz amilindən önə keçməsi xüsusulik ifadə edir.* Həmçinin, ayənin نَسْتَعِينُ إِيَّاكَ hissəsi də bu qaydaya uyğundur.

Bəlağət elmində xüsusiləşdirmənin ən dolğun ifadəsi **inkar və təsdiqdir**. Yəni əvvəl hər şeyi bütünlüklə inkar edib لَا إِلَهَ “heç bir ilah yoxdur” sonra isə xüsusiləşdirilən ismi إِلَّا اللَّهُ “Allahdan başqa” qeyd etməklə təsdiq etməkdir.

II FƏSİL NAMAZDA DEYİLƏN ZİKRLƏR

Birinci: Təkbir

﴿ اللَّهُ أَكْبَرُ ﴾

Allah Ən Böyükdür!

اللَّهُ kəlməsi - إِلَهٌ sözünün ال artikli ilə müəyyənləşmiş variantıdır, yəni əsli الإله kimidir. Çox işləndiyinə görə asanlıq üçün الإله sözündə artikldən sonrakı ا “əlif” düşüb və ال artikli birbaşa له birləşib. ل “ləm” hərfi şəmsi hərf olduğuna görə şəddələşib və söz اللّ formasına düşüb. Mənası: مَعْبُودٌ “məbud” (ibadət olunan) deməkdir.

أَكْبَرُ - mənası “Ən böyük” deməkdir. كَبَّرَ “böyümək” felindən düzəlmiş كَبِيرٌ “böyük” sifətinin اِسْمُ التَّفْضِيلِ üstünlük dərəcəsidir.

Sintaktik təhlil:

اللَّهُ - لَفْظُ الْحَالَةِ “Allah” kəlməsi mübtədadır, raf (adlıq) halındadır. أَكْبَرُ “Ən böyükdür” xəbərdir, raf (adlıq) halındadır.

İkinci: İstiftəh (açılış) duası

﴿سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، وَتَبَارَكَ أَسْمُكَ، وَتَعَالَى حَدُّكَ، وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ﴾

“Allahım! Sən pak və müqəddəssən. Sənə həmd olsun. Sənin adın mübarək, əzəmətin ucadır. Səndən başqa haqq məbud yoxdur”.

﴿سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ﴾

“Allahım! Sən pak və müqəddəssən. Sənə həmd olsun”

سُبْحَانَكَ – “Sən pak və müqəddəssən” deməkdir. سُبْحَانَ sözünü سَبَّحَ – يُسَبِّحُ “təsbih etmək” felinin məsdəridir, qrammatik mövqeyi مَفْعُولٌ مُطْلَقٌ نَائِبٌ عَنِ الْفِعْلِ “feli əvəz edən məful mutlaqdır”, أُسَبِّحُ اللَّهَ “Allahı bütün nöqsan və naqisliklərdən tənzih edirəm (uzaqlaşdırıram)” felinin əvəzinə işlənilib, bu səbəbdən təsirlik haldadır (mənsubdur) (məful mutlaqın feli əvəz edən növüdür. Bax: 4-cü kitab, 11-ci dərs). İzafə tərkibində mudafdır (təyini söz birləşmənin I tərəfi, bax: I kitab 5-ci dərs). İzafənin I tərəfi olduğundan tənvin düşmüşdür. ك “Səni” muttəsil cərr damirdir (yiyəlik hal bitişən şəxs əvəzliyi), yəni “Allahı”. Mudafun iləyhdır (təyini söz birləşmənin II tərəfi).

اللَّهُمَّ - “Ey Allahım!” Əsli يَا اللَّهُ kimidir. Duanın Allahın adı ilə başlaması üçün يَا xitab ədatı düşmüşdür. Əvəzində

اللَّهُ sözünün sonuna cəm bildirən مَّ “şəddəli mim” əlavə olunub, yəni “duamda dilimlə qəlbimi cəm edirəm” deməkdir.

حَمْدٌ - “**Sənə həmd edərək**” deməkdir. حَمِدَ “həmd etmək” - يَحْمَدُ - حَمِدَ felinin məsdərdir. بِ hərfu-cərinin təsiri ilə kəsreləşib بِحَمْدٍ olub. كَ bitişən əvəzlikdir, “Səni” (yəni Allahı) deməkdir. Burada حَمِدَ məsdəri mudafdır (izafənin I tərəfi), كَ bitişən əvəzliyi mudafun-ileyhdır (izafənin II tərəfi). Beləliklə, وَ بِحَمْدِكَ اللَّهُمَّ hərfi mənası: “**Allahım! Sənə həmd etməklə Səni nöqsan və naqisliklərdən tənzih edirəm (uzaqlaşdırıram)**” deməkdir.

﴿ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ, وَتَعَالَى حَدُّكَ ﴾

“Sənin adın mübarək, əzəmətin ucadır.”

تَبَارَكَ - “**mübarək oldu**” تَفَاعَلَ babında olan feldir. Bir formada (keçmiş zaman formasında) işlənən sabit feldir. Kökü: بَارَكَ “bərəkət vermək” felidir.

اسْمُكَ “**Sənin adın**” - اسْمٌ ad, كَ “sənin” muttəsil cərr damiridir (bitişik yazılan yiyəlik hal əvəzliyidir). اسْمٌ izafənin I tərəfi olduğundan tənvin düşmüşdür. كَ izafənin II tərəfidir.

عَلَا - يَعْلُو babında olan feldir. Kökü تَعَالَى - "ucadır" "uca olmaq" felindəndir.

Fayda: عَلَا felinin əsli عَلَو kimidir. Qaydaya əsasən üçhərfləli sözün sonuncu xəstə hərfi و olarsa və özündən əvəl fəthə gələrsə, و hərfi 'əlifə" çevrilir. Məsələn:

عَلَو ← عَلَا

Əgər dörd və ya daha artıq hərfləli sözün sonuncu hərfi و olarsa və özündən əvəl fəthə gələrsə و hərfi nöqtəsiz "yə" ی kimi yazılan "əlif maqsuraya" çevrilir. Məsələn:

تَعَالَو ← تَعَالَى

حَدُّ - "Sənin əzəmətin" mənasındadır. حَدُّ "əzəmət", "qüdrət" deməkdir. İzafənin I tərəfi olduğundan tənvin düşmüşdür. ك damirdir "sənin" (yəni, Allahın əzəməti). İzafənin II tərəfidir.

Fayda: الْحَدُّ sözü bir çox mənalarda işlənir. 1- var-dövlət, 2- əzəmət, güc, 3- baba.

﴿ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ ﴾

"Səndən başqa haqq məbud yoxdur"

لَا - "(heç) yoxdur" deməkdir. التَّائِيَةُ لِلْجِنْسِ "mütləq inkar" bildirən ədatdır. Bu ədatından sonra həmişə nəkira (qeyri-müəyyən) isim gəlir və ədat bu isimlə eynicinsdə olan sözləri tam inkar edir və "heç yoxdur" mənasını verir. Bu

ədat ۛ – nin “bacıları”ndandır və əgər özündən sonra mufrad (yəni: izafə tərkiibli olmayan) isim gələrsə bu isim mənsub (təsirlik hal) olduğu hal əlamət üzərində “əlməbni” olur (bax: 4-cü kitab 4-cü dərs).

ۛ – ۛ “**məbud**” deməkdir. “Mütləq inkar” bildiren ۛ ədatının ismidir, “fəthə” üzərində (—) “məbnidir” (dəyişməzdir), nasb halının yerindədir. “Məbni” (dəyişməz) olduğuna görə ۛ isminin tənvinini düşmüşdür. Çünki tənvin hallanan isimlərin əlamətidir.

ۛ ədatının xəbəri isə pozulmuş və təqdiri بِحَقِّ “haqq”, “layiq olan” şibhu cümləsidir (cümləyə bənzər ifadədir). Tam forması: ۛ لَا ۛ بِحَقِّ غَيْرُكَ “Səndən başqa (**haqq**) məbud yoxdur”.

ۛ – “səndən başqa” deməkdir. ۛ – burada istisna ədatıdır. ۛ –nin əvəzinə işlənib. Tam mənası: ۛ وَلَا ۛ بِحَقِّ غَيْرُكَ - “Səndən başqa ibadətə layiq haqq məbud yoxdur” - deməkdir.

Sintaktik təhlil:

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ, وَتَبَارَكَ اسْمُكَ, وَتَعَالَى جَدُّكَ, وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ الْمَفْعُولُ – سُبْحَانَ – “Məful mutlaq”dır (sərbəst məful) نَائِبٌ عَنِ الْفِعْلِ “feli əvəz edən” növüdür. (bax: 4-cü kitab 11-ci dərs “Sərbəst məful” mövzusunə), bu səbəbdən nasb (təsirlik) halındadır, ۛ bitişən əvəzliyinə izafə olunduğu üçün tənvinini düşüb.

بِحَمْدِكَ – Haldır (vəsfdir) (bax: 4-cü kitab 14-ci dərs “Hal” mövzusunə), pozulmuş, lakin nəzərdə tutulan مُتَعَبِّدِينَ “ibadət edərək” sözü ilə əlaqəlidir. Yəni بِحَمْدِكَ مُتَعَبِّدِينَ “Sənə həmdlə ibadət edərək” deməkdir.

تَبَارَكَ – تَبَارَكَ feldir, اسْمُ faildir, ك bitişən əvəzliyinə izafə olunduğu üçün tənvinini düşüb.

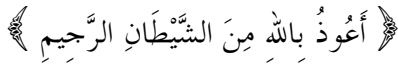
و – وَ bağlayıcıdır, تَعَالَى feldir, جَدُّ faildir, ك bitişən əvəzliyinə izafə olunduğu üçün tənvinini düşüb.

لَا إِلَهَ غَيْرُكَ

لَا – النَّافِيَةُ لِلْجِنْسِ – “mütləq inkar” bildirən ədatdır. Bu ədatından sonra həmişə nəkira (qeyri-müəyyən) isim gəlir və ədat bu isimlə eynicinsdə olan sözləri tam inkar edir və “heç yoxdur” mənasını verir. Bu ədat إِنَّ – nin “bacıları”ndandır (bənzərlərindəndir) və əgər özündən sonra mufrad (yəni: izafə tərkibli olmayan) isim gələrsə bu isim mənsub olduğu hal əlamət ilə “əl-məbni” (dəyişməz) olur (bax: 4-cü kitab 4-cü dərs).

إِلَهَ – “Mütləq inkar” bildirən لَا ədatının ismidir, “fəthə” üzərində (—) “məbnidir” (dəyişməzdir), nasb halının yerindədir.

Üçüncü: İstiazə

Lənətlənmiş (məlun) şeytandan Allaha sığınırım.

أَعُوذُ - “sığınırım” deməkdir. يَعُوذُ - عَاذُ felinin indiki zaman I şəxsin tək formasıdır. Bu felin üç məsdər forması var: مَعَاذُ, عِيَاذُ, عَوَاذُ.

عَاذُ feli eyni zamanda iki hərfu-cərlə (önqoşma ilə) — və مِنْ ilə işlənir. مِنْ hərfu-cəri şərindən sığınılan ismə (şeytan və s.), — hərfu-cəri isə Ona sığınılan (Allah) sözüne qoşulur.

بِاللَّهِ – Allaha (sığınırım). — hərfu-cəri işləndiyi feldən asılı olaraq bir çox mənalarda işlənir. Burada -a², -ya² şəkilçisinin mənasını verir. اللَّهُ kəlməsi — hərfu-cərinin təsirindən məcrurdur (yiyəlik haldadır).

مِنْ – hərfu-cəri də işləndiyi feldən asılı olaraq bir çox mənalarda işlənir. Burada -dan² şəkilçisinin mənasını verir. مِنْ hərfu-cərinin sonu sukunludur (◌ْ). الْ artiklindən əvvəl gəldikdə iki sakin hərfin (لْ və نْ) yanaşı düşməsi səbəbindən “köməkçi hərəkə” ilə fəthələşib مِنْ olur (bax: I kitab, 4-cü dərs).

الشَّيْطَانُ – الشَّيْطَانُ “şeytan” sözü “rəhmətdən uzaqlaşdırılmış”, “şərlə yüklənmiş” hər bir məxluqa deyilir. Şeytan həm insanlardan, həm də cinlərdən ola bilər.

Allah ﷻ buyurur:

﴿الَّذِي يُوسِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ﴾

﴿O şeytan ki, insanların ürəklərinə vəsvəsə salır.

Cinlərdən də olur, insanlardan da!﴾ (ən-Nəs, 5-6)

الشَّيْطَانُ “şeytan” sözünün hansı feldən düzəlməsində müxtəlif rəylər var. Bir rəyə görə الشَّيْطَانُ – “şeytan” sözü يَشْطَنُ – شَطْنٌ “uzaq olmaq”, felindən düzəlib “rəhmətdən uzaqlaşdırılmış” deməkdir. Başqa bir rəyə görə يَشِيْطُ - شَاطٌ “həlak olmaq” felindən düzəlib “həlak olmuş” deməkdir. الشَّيْطَانُ – “şeytan” sözü مِنْ hərfu-cəri səbəbindən kəsreləşib.

رَجَمَ – الرَّجِيمُ “lənətlənmiş”, “məlun” deməkdir. فَعِيلٌ الرَّجِيمِ sözü يَرْجُمُ (رَجَمٌ) vəznindədir, مَفْعُولٌ vəzninin (keçmiş zaman feli sifətin) mənasını verir, yəni, “lənətlənmiş”. الشَّيْطَانُ – “şeytan” sözünün sifətidir, bu səbəbdən kəsreləşib.

**Fayda: Quran oxuyarkən مِنْ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ deməyin
hökmü:**

Quran oxumağa başlayarkən مِنْ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ demək vacibdir. Allah ﷻ buyurur:

﴿فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ﴾

“Quran oxuduqda qovulmuş şeytandan Allaha sığın!”
(ən-Nəhl, 98)

Dördüncü: Fatihə surəsi

سُورَةُ الْفَاتِحَةِ

Fatihə surəsi

سُورَةٌ – سُورَةٌ “surə” sözünün lüğəti mənası “binanın mərtəbəsi” deməkdir. Quranın surələri də sanki Quranın mərtəbələridir. Bu səbəbdən belə adlanmışdır. (Lisən əl-Arab, 4/384). Digər rəylər də var.

فَتَحَ – فَتَحَ – “Fatihə” sözü lüğətən “açan” deməkdir. يَفْتَحُ “açmaq” felinin ismu-failidir (indiki zaman feli sifətidir) فَاعِلٌ vəznindədir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

1- “Mərhəmətli və Rəhmli Allahın adı ilə!”

بِسْمِ – “adı ilə” deməkdir. Əslən بِأَسْمٍ – kimi olmalı idi. Müstəsna hal kimi burda اِسْمِ sözünün ا “əlifi” düşüb. بِ – hərfu-cərdir (ön qoşmadır), burada -la², “ilə” mənasını verir. Yəni “Allahın adı ilə”. اِسْمِ sözü بِ hərfu-cəri ilə məcrurdur (yiyəlik haldadır).

Fayda: اِسْمِ “ad” sözünün əsli سُمُو sözündəndir. Sonundakı و hərfi pozulmuş, əvəzinə əvvəlinə ا əlavə olunub və س hərfi sukunlaşmış. Bu səbəbdən cəmlənərkən

أَسْمَاءٌ kimi cəmlənir. Əsli أَسْمَاوُ formasıdır. Elal qaydasına əsasən و hərfi həmzəyə ء çevrilib. Kiçildilərkən isə سُمِّيَ (əsli: سُمُوِي) kimi kiçildir.

Başqa bir rəyə görə اِسْمُ “ad” sözü و سَمٌ “əlamət”, “nişanə” sözündəndir. Bu rəy mənaca uyğun olsa da kök baxımından düzgün deyil.

اللَّهُ “Allah” kəlməsi - إِلَهٌ sözünün ال artikli ilə müəyyənləşmiş formasıdır, yəni əsli الْإِلَهُ deməkdir. Çox işləndiyinə görə asanlıq üçün الْإِلَهُ sözündə ا “əlif” düşüb və ال artikli bir başa لُ hissəsinə birləşib və ل “ləm” hərfi şəmsi hərf olduğuna görə şəddələşib və söz اللَّهُ formasına düşüb. Mənası مَعْبُودٌ yəni “məbud” (ibadət olunan) deməkdir.

اللَّهُ - “Allah” sözünün hərfi mənası “müəyyən məbud” deməkdir. Bu ad Yaradanın عَزَّ əsas adıdır. Digər adların hamısı bu ada qayıdır.

رَحِيمٌ - يَرْحَمُ “Mərhəmətli” deməkdir. الرَّحْمَنُ - الرَّحْمَنُ “rəhm etmək” felinin isim-failinin (indiki zaman feli sifətinin) mübaliğə formasıdır (bax: IV kitab 6-cı dərs). فَعْلَانٌ babında sifətdir. Mənası “geniş mərhəmət sahibi” deməkdir. Yəni “Öz rəhmətilə bütün məxluqatı (həm mömini, həm kafiri) əhatə edən” deməkdir. الرَّحْمَنُ sözü

əvvəl gələn **اللَّهِ** sözünün bədəli (və ya sifəti) olduğu üçün cərr (yiyəlik) halındadır (sonu kəsredir).

رَحِيمٌ - يَرْحَمُ “**Rəhmli**” deməkdir. Bu sifət də **رَحِيمٌ - يَرْحَمُ** “rəhm etmək” felinin isim-failinin mübaliğə formasıdır. **رَحِيمٌ** babında sifətdir. Mənası “geniş mərhəmət sahibi” deməkdir. **رَحِيمٌ** sözü də **اللَّهِ** sözünün bədəli (və ya II sifəti) olduğu üçün cərr (yiyəlik) halındadır.

Fayda 1: Allah tələnin **الرَّحِيمُ** adı **الرَّحْمَنُ** adından daha xüsusidir. **الرَّحْمَنُ** “*Öz rəhmətilə bütün məxluqatı (həm mömini, həm kafiri) əhatə edən*” deməkdir, **الرَّحِيمُ** isə “*Qiyamət günü yalnız möminlərə rəhmli olan*” deməkdir. əl-Əzhab surəsinin 43-cü ayəsi buna dəlalət edir.

﴿وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا﴾

“(Allah) möminlərə qarşı Rəhmli” (əl-Əzhab, 43)

Fayda 2: **بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ** “**Mərhəmətli və Rəhmli Allahın adı ilə**” ifadəsi istifadə məqamına uyğun nəzərdə tutulan, feillə əlaqəlidir. Yəni məsələn, əgər kitab oxuyarkən “Mərhəmətli və Rəhmli Allahın adı ilə” deyilərsə, burada “Mərhəmətli və Rəhmli Allahın adı ilə **oxuyuram**” nəzərdə tutulur. Və ya evdən çıxarkən “Mərhəmətli və Rəhmli Allahın adı ilə” deyilərsə, yəni, “Mərhəmətli və Rəhmli Allahın adı ilə **çıxıram**” nəzərdə tutulur və s. digər hallarda da məqamına uyğun fellər nəzərdə tutulur.

﴿ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾

2- “Həmd olsun aləmlərin Rəbbi Allaha”

الْحَمْدُ – “Həmd” sözü يَحْمَدُ – حَمِدَ “həmd etmək” felinin məsdəridir. Burada ال artikli الْجِنْسِ الْإِسْتِعْرَاقِ “Eynicinsli əşyaların ümumiliyini bildirir” (bax: 3 -cu kitab, 8 –ci dərs müəyyənlik mövzusu). Bu növ ال artiklinin digər növlərdən fərqlənmə əlaməti yerinə كُلُّ (bütün) sözünün uyğun gəlməsidir. الْحَمْدُ - yəni “**bütün həmdlər**” deməkdir.

حَمْدٌ – sözü ərəb dilində “tam tərif” deməkdir. Yəni Allah bütün, tam təriflərə layiqdir.

Fayda: “Həmd” sözü “sükür” sözündən mənaca daha genişdir. “Şükür” – hər hansı bir nemətin müqabilində olduğu halda “həmd” nəyinsə müqabilində deyil, sevgi və məhəbbətdən irəli gələn tərifdir.

لِلَّهِ – (Bütün həmdlər) **Allahdır**. Burada لِ hərfu-cəri, “layiqlik” mənasındadır. Çünki لِ hərfu-cəri burada biri mənəvi (الْحَمْدُ), digəri isə mənəvi olmayan (اللَّهُ) iki isim arasında işlənmişdir.

Fayda: لِ hərfu-cəri üç mənada işlənə bilər:

- a) **Maliklik, sahiblik** - əgər لِ hərfu-cəri biri sahib (məs. حَامِدٌ), digəri isə ona məxsus olan (məs. الْكِتَابُ) iki isim arasında işlənərsə. Məsələn:

الْكِتَابُ لِحَامِدٍ – Kitab Həmidə məxsusdur

b) **Layiqlik** - əgər ل hər fu-cəri biri mənəvi, digəri isə mənəvi olmayan iki isim arasında işlənərsə. Məsələn:

الْحَمْدُ لِلَّهِ – Bütün həmdlər Allahadır

c) **Aidlik** - əgər ل hər fu-cəri sahiblik-məxsusluq bildirməyən iki isim arasında işlənərsə. Məsələn:

الْبَابُ لِلْبَيْتِ – Qapı evindir

رَبُّ – الرَّبُّ “ər-Rabb” Uca Allahın adlarından biridir.

Mənası: “Tərbiyəçi, İslah edən və Bütün yer üzərində olan işləri idarə edən” deməkdir. Həmçinin, “ağa, sahib” mənasında da gəlir. Erab baxımından لِلَّهِ - nin bədəlidir. Bu səbəbdən kəsrləşib. İzafənin I tərəfi olduğundan tənvinə düşüb.

العَالَمِينَ – الْعَالَمُونَ “Aləmlər” deməkdir. عَالَمٌ “aləm” sözünün cəmidir. جَمْعُ الْمَذَكَّرِ السَّالِمِ “düzgün kişi cinsi” cəminə aiddir. الْعَالَمُونَ izafənin II tərəfi (mudaf ileyhi) olduğundan cərrdədir və الْعَالَمِينَ formasını alıb. “Aləmlər” dedikdə “bütün məxluqatlar” nəzərdə tutulur.

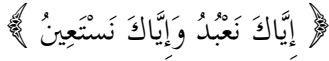
﴿ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ﴾

3- "Haqq-hesab gününün Hökmdarına!"

مَالِكُ - يَمْلِكُ "hökmdar" sözü مَالِكٌ - مَالِكُ felinin ismi-failidir (indiki zaman feli sifəti), yəni "malik olan", "hökmdar" deməkdir. Silsiləvi izafədən ibarət olan bu ayə لِلَّهِ -nin bədəlidir. Ona görə izafənin I tərəfi olan مَالِكُ kəsrələşib.

يَوْمٌ - يَوْمٌ "gün" deməkdir. Silsiləvi izafənin II tərəfidir. Bu səbəbdən kəsrələşib. Eyni zamanda الدِّينِ sözünə izafə olunub.

دَانَ - يَدِينُ "din" deməkdir, الدِّينِ - دَانَ felinin məsdəridir. Bu fel bir neçə mənada gəlir. Bir mənası: "ibadət etmək", "təbə olmaq". İkinci mənası: "mühakimə etmək", "haqq-hesab etmək", "sorğu sual etmək" deməkdir. Bu ayədə "haqq-hesab etmək" mənasındadır. Buna görə də ayənin mənası: "Haqq-hesab gününün Hökmdarına!" olacaq. الدِّينِ sözü silsiləvi izafənin III tərəfidir bu səbəbdən kəsrələşib.

4- “Biz yalnız Sənə ibadət edirik və yalnız Səndən kömək diləyirik”

إِيَّاكَ – “Sənə” munfasil (ayrı yazılan) nasb (təsirlik hal) damiridir. Öz amilindən (yəni feldən) önə keçmiş “məful bihi” dir. نَعْبُدُ إِيَّاكَ “biz yalnız Sənə ibadət edirik” – əsli نَعْبُدُكَ “Sənə ibadət edirik” kimidir. Burada ك “Sənə” bitişən əvəzliyi öz amilindən, yəni نَعْبُدُ “ibadət edirik” felindən önə keçib və munfasil (ayrı yazılan) إِيَّاكَ əvəzliyi ilə əvəz olunub. Bu damirin öz amilindən önə keçməsində məqsəd xüsusilik bildirməkdir. Yəni “yalnız” mənasını ifadə etməkdir. Çünki ərəb dilində bəlağət qaydasına görə: *hər hansı cümlə üzvünün öz amilindən önə keçməsi xüsusilik ifadə edir.*

نَعْبُدُ – “(biz) ibadət edirik”. عَبَدَ – يَعْبُدُ “ibadət etmək” felinin indiki zaman I şəxs cəm formasıdır.

نَسْتَعِينُ - “(biz) kömək diləyirik”. أَعَانَ “kömək diləmək” felinin اسْتَفْعَلَ babıdır, “tələb, istək” mənasını verir. İndiki zaman I şəxs cəm formasındadır. Felin keçmiş zamanı اسْتَعَانَ felidir. اسْتَفْعَلَ babının indiki zamanı يَسْتَفْعَلُ formasındadır. نَسْتَعِينُ feli əslində نَسْتَعُونَ olmalı idi. Elal qaydasına əsasən feldəki hərəkəli xəstə hərf (و) sakin hərfdən sonra gəlidiyi

üçün öz hərəkəsini (kəsrəni) əvvəlki hərfə (ع) ötürmüş özü isə kəsrəyə uyğun olan “yə” ي hərfinə çevrilmişdir və fel نَسْتَعِينُ formasını almışdır (bax: II kitab 27-ci dərs).

﴿ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴾

5- “Bizi doğru yola yönəlt”

اهدِنَا – “bizi yönəlt”. يَهْدِي feli هَدَى – “doğru yola yönəltmək” felinin əmr formasıdır. Naqis fel olduğundan felin üçüncü kökü olan “əlif maqsura” ى düşüb (bax: II kitab 28-ci dərs). Dua mənasındadır. Çünki məxluqdan Xəliqə yönələn əmr dua mənasını verir (bax: II kitab 14-cü dərs). نَا “bizi” bitişik yazılan təsirlik hal əvəzliyidir, məful-bihidir, yəni “bizi yönəlt” (bax: II kitab 5-ci dərs).

الصِّرَاطُ – صِرَاطٌ “yol” deməkdir. اِهْدِ əmr felinin ikinci məfuludur, bu səbəbdən mənsubdur (təsirlikdədir).

اِسْتَقَامَ – يَسْتَقِيمُ “doğru”, “düz” deməkdir. الْمُسْتَقِيمَ – مُسْتَقِيمٌ* “doğru olmaq” felin isim-failidir (indiki zaman feli sifəti), yəni, “doğru olan” deməkdir. الصِّرَاطُ “yol” sözünün sifəti (نَعَتْ*) olduğu üçün onunla halda uzlaşaraq nasb (təsirlik) halına düşmüşdür.

﴿ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴾

6- “nemət bəxş etdiyın şəxslərin yoluna, qəzəbə uğramışların və azmışların (yoluna) deyil!”

صِرَاطَ - bu ayədəki صِرَاطَ “yol” sözü əvvəlki ayədə keçən الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ “doğru yol” sözünün bədəlidir. Bu səbəbdən nasbdadır (təsirlikdədir). Eyni zamanda izafə tərki binin I tərəfidir (mudafdır). Bu səbəbdən tən vinsizdir.

الَّذِينَ - nisbi əvəzliyi izafənin ikinci tərəfidir, cərr (yiyəlik) halının yerindədir. Nisbi əvəzlilər hallanmış (bax: III kitab 1-ci dərs). Hər fi mənası “o kəslər ki” deməkdir. Nisbi əvəzlik anlayışı azərbaycan dili qrammatikasında mövcud olmadığından nisbi əvəzlilər özlərindən sonra gələn feli cümlə ilə birlikdə feli sifət kimi (-an, -ən şəkilçisi kimi) tərcümə olunur.

أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ – nisbi əvəzlikdən sonra gələn “silətul movsu” (nisbi əvəzliyi aydınlaşdırən) cümləsidir (bax: I kitab 9-cu dərs).

نَعِمَ - يَنْعَمُ – “(Sənin) **nemət bəxş etdiyın**” deməkdir. أَنْعَمْتَ “nemət içində olmaq” felinin أَفْعَلَ babıdır. Bu bab icbar bildirir, beləliklə də يَنْعَمُ – أَنْعَمَ “nemət bəxş etmək” mənasını verir. تَ – keçmiş zaman felinin II şəxsin müzəkkər (kişi cinsi) təkini bildirən şəxs sonluğudur, yəni “sən”. Bu fel عَلَى hər fu-cəri ilə işlənir.

عَلَيْهِمْ - عَلَى hərfu-cəri və هُمْ bitişən əvəzliyindən ibarət şibhu-cümlədir. هُمْ bitişən əvəzliyindən əvvəl kəsərə (—), və ya sakin “yə” يَ hərfi gələrsə dilin rahatlığı üçün هُمْ çevrilib هِمْ olur. Burada هُمْ “onlara” şəxs əvəzliyi الَّذِينَ nisbi əvəzliyinə aiddir. Hərfən: “o kəslər ki, **onlara** nemət bəxş etmişən”. Mənaca isə “nemət bəxş etdiyən şəxslərin” deməkdir.

﴿ غَيْرِ الْمَعْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴾

“qəzəbə uğramışların və azmışların (yoluna) deyil!”

غَيْرٌ - غَيْرٌ sözü bir çox mənalarda işlənir. Burada “deyil” deməkdir. Bəzən istisna ədatı kimi “başqa” mənasını da verir. Daim isimlərə izafə olunmaqla işlənir. Burada الَّذِينَ - nin bədəlidir. Bu səbəbdən cərr (yiyəlik) halındadır.

مَعْضُوبٌ - الْمَعْضُوبُ “qəzəbə düşmüş” deməkdir, غَضِبَ - يَغْضَبُ “qəzəblənmək” felinin isim-məfuludur (keçmiş zaman feli sifətidir). مَفْعُولٌ babındadır. غَيْرٌ “deyil” sözünə izafə olunduğundan məcrurdur (yiyəlik haldadır).

عَلَيْهِمْ - “onlara” deməkdir. يَغْضَبُ - غَضِبَ “qəzəblənmək” feli təsirsiz olduğundan isim-məfulu عَلَى hərfu-cəri ilə işlənmişdir. الْمَعْضُوبِ عَلَيْهِمْ hərfən: “qəzəbə tutulmuş kəslər” deməkdir.

وَ – bağlayıcıdır.

لَا - غَيْرٍ “deyil” inkarını gücləndirmək üçün الزَّائِدَةُ əlavə olunmuş ədatdır.

ضَالٌّ “azmış” deməkdir, ضَالٌّ - الضَّالِّينَ “azmışlar” sözünün düzgün kişi cinsi (müzəkkər) cəmidir. ضَالٌّ “azmış” sözü يَضُّلُّ - ضَلَّ “azmaq” felinin isim-failidir (indiki zaman feli sifətidir). وَ bağlayıcısı ilə غَيْرٍ “deyil” sözünə bağlandığına görə cərr (yiyəlik) halındadır. Cərr (yiyəlik) halda ضَالٌّ sözü çevrilib الضَّالِّينَ formasını almışdır.

Beşinci: Rükuda deyilən zikr

﴿سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ﴾

“Əzəmətli Rəbbim pak və müqəddəsdir!”

سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ sözü - سُبْحَانَ - سُبْحَانَ felinin məsdərdir, أُسَبِّحُ “(Allahı) bütün nöqsan və naqisliklərdən tənzih edirəm (uzaqlaşdırıram)” felinin əvəz edən “məful mutlaq” (sərbəst məful) olduğundan (məful mutlaqın feli əvəz edən növüdür. Bax: 4-cü kitab, 11-ci dərs) mənsubdur (təsirlikdədir). İzafə tərkibində mudafdır (təyini söz birləşmənin I tərəfi bax: I kitab 5-ci dərs) bu səbəbdən tənvini düşmüşdür. Cümlənin mənası: أُسَبِّحُ رَبِّيَ الْعَظِيمِ “Əzəmətli Rəbbimi bütün nöqsan və naqisliklərdən tənzih edirəm (uzaqlaşdırıram)” deməkdir.

رَبُّ سُبْحَانَ رَبِّي silsiləvi izafədir. Yəni burada سُبْحَانَ sözü رَبُّ sözünə, رَبُّ sözü də ي bitişən əvəzliyinə izafə olub.

رَبِّي - “Rəbbim” deməkdir. رَبُّ - “Tərbiyəçi, İslah edən və Bütün yer üzərində olan işləri idarə edən” deməkdir. Həmçinin, “ağa”, “sahib” mənasında da gəlir. Burada رَبُّ sözü ي I şəxsin təki yiyəlik hal bitişən əvəzliyinə izafə olunub. ي I şəxsin təki yiyəlik hal bitişən əvəzliyi birləşdiyi sözün sonunun kəsərə (—) olmasını tələb edir. Bu səbəbdən رَبُّ sözü kəsrelidir.

عَظْمٌ - العَظِيمُ “Böyük”, “Əzəmətli” deməkdir. “əzəmətli olmaq” felindən düzəlmiş sifətdir (feldən düzələn sifətlərə صِفَةٌ مُشَبَّهَةٌ “sifə müşəbbəhə” deyilir). رَبِّي “Rəbbim” sözünün bədəli (və ya sifəti) olduğuna görə cərr (yiyəlik) halındadır.

Altıncı: Rükudan qalxarkən edilən zikr

﴿ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ ﴾

“Allah Ona həmd edəni eşitdi!”

سَمِعَ – “eşitdi” deməkdir. İndiki zamanı يَسْمَعُ “eşidir”, məsdəri سَمِعَ “eşitmək” formasındadır.

اللَّهُ kəlməsi - إِلَهٌ sözünün ال artikli ilə müəyyənləşmiş variantıdır, yəni الإِلَهِ. Çox işləndiyinə görə asanlıq üçün الإِلَهِ sözün əvvəlindəki ا “əlif” düşüb və söz اللّهُ formasına düşüb. Mənası: مَعْبُودٌ “məbud” (ibadət olunan) deməkdir.

اللَّهُ – “Allah” sözünün hərfi mənası “müəyyən məbud” deməkdir. Bu ad Yaradanın ﷻ əsas adıdır. Digər adların hamısı bu ada qayıdır.

لِمَنْ – hərfən “o kəsi ki, ..” deməkdir. Burada لِمَنْ hərfu-cəri سَمِعَ “eşitdi” feli ilə əlaqəlidir. سَمِعَ feli əslində təsirli feldir hərfu-cərsiz işlənir. Burada isə لِمَنْ hərfu-cəri ilə işlənmişdir. مَنْ “o kəs ki,” aqıl (insan bildirən) isimlər üçün işlənən nisbi əvəzlikdir (ismul-movsul). Nisbi əvəzliklər azərbaycan dilinə tərcümə olunmadığına görə fellə birlikdə -an² (indiki zaman feli sifəti) kimi tərcümə olunur. Burada da مَنْ nisbi əvəzliyi حَمِدَهُ “Ona həmd etdi” feli ilə birlikdə **“Ona həmd edəni”** kimi tərcümə olunur (bax: I kitab 9-cu

dərs). مَنْ nisbi əvəzliyi hallanmış, bu səbəbdən لـ hərforcəri ona təsir etməmişdir.

حَمِدَ - يَحْمَدُ - حَمْدُهُ “həmd etmək” felinin keçmiş zaman formasıdır. هُ “Ona” bitişik yazılan **təsirlik hal şəxs əvəzliyidir** (muttəsil nasb damirdir). “Məful bihi”dir. “Allah” sözünə aiddir (qayıdır).

حَمِدَهُ “Ona həmd etdi” feli cümlənin fail (feli icra edən) nəzərdə tutulan və مَنْ nisbi əvəzliyinə aid هُو “o” şəxs əvəzliyidir (bax: III kitab 8-ci dərs).

حَمِدَهُ “Ona həmd etdi” feli cümləsi مَنْ nisbi əvəzliyindən sonra gələn və əvəzliyi açıqlayan “silətul movsul” cümləsidir. Nisbi əzəliklə birlikdə “**Ona həmd edəni**” kimi tərcümə olunur.

﴿رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ﴾

“Ey Rəbbimiz! Sənə həmd olsun”

رَبَّنَا - “Ey **Rəbbimiz**” deməkdir. الرَّبُّ - “Tərbiyəçi, İslah edən və Bütün yer üzərində olan işləri idarə edən” deməkdir. Həmçinin, “ağa”, “sahib” mənasında da gəlir. Burada رَبُّ sözü نَا I şəxsin cəmi ziyəlik hal bitişən əvəzliyinə izafə olunub bu səbəbdən tənvinisizdir. Burada رَبَّنَا söz birləşməsinin nasbda (təsirlikdə) رَبَّنَا gəlməsinə səbəb “munədə” (xıtab olunan isim) olmasıdır. رَبَّنَا söz birləşməsindən əvvəl pozulmuş, lakin nəzərdə

tutulmuş يَا “ey” xitab ədatı vardır. Zikr Allahın الرَّبُّ adı ilə başlasın deyə يَا xitab ədatı düşmüşdür. Bildiyimiz kimi əgər يَا xitab ədatından sonra izafə tərkipli söz birləşməsi gələrsə I tərəf (mudaf) təsirlikdə olur.

Məsələn: عَبْدُ الرَّحْمَنِ - يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ (bax: II kitab 9-cu dərs).

وَ لَكَ الْحَمْدُ - “**Sənə Həmd olsun!**” deməkdir. Burada وَ bağlayıcıdır. لِ hərfu-cəri, “layiqlik” mənasındadır. Çünki لِ hərfu-cəri burada biri mənəvi (الْحَمْدُ) “həmd”, digəri isə mənəvi olmayan bitişik yazılan (لَكَ) “Sənə” (Allaha) əvəzliyi olmaqla iki isim arasında işlənmişdir.

حَمِيدًا - يَحْمَدُ “həmd etmək” məsdərdir. حَمْدًا - الْحَمْدُ felindəndir. Burada ال artikli الْجِنْسِ إِسْتِعْرَاقِ “Eynicinsli isimləri əhatə etmək üçün” işlənmişdir. Yəni, bütün həmdlər Allahadır.

Yeddinci: Səcdədə edilən zikr

﴿سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى﴾

“Ən Uca Rəbbim pak və müqəddəsdir!”

سَبَّحَ - يُسَبِّحُ سُبْحَانَ - “Pak və müqəddəs”. سُبْحَانَ - “təsbih etmək” felinin məsdərdir, “məful mutlaqdır” (sərbəst məful), أُسَبِّحُ “(Allahı) bütün nöqsan və naqisliklərdən tənzih edirəm (uzaqlaşdırıram)” felinin əvəzinə işlənilib (məful mutlaqın feli əvəz edən növüdür. Bax: 4-cü kitab, 11-ci dərs). Bu səbəbdən mənsubdur (təsirlikdədir). İzafə tərkibində mudafdır (təyini söz birləşmənin I tərəfi) bu səbəbdən tənvinə düşmüşdür. سُبْحَانَ رَبِّيَ silsiləvi izafədir. Yəni burada سُبْحَانَ sözü رَبِّ sözü ilə, رَبِّ sözü də ي bitişən əvəzliyinə izafə olub.

رَبِّي - “Rəbbim” deməkdir. الرَّبُّ - “Tərbiyəçi, İslah edən və Bütün yer üzərində olan işləri idarə edən” deməkdir. Həmçinin, “ağa”, “sahib” mənasında da gəlir. Burada رَبُّ sözü ي I şəxsin təkli yiyəlik hal bitişən əvəzliyinə izafə olunub. ي I şəxsin təkli yiyəlik hal bitişən əvəzliyi birləşdiyi sözün sonunun kəsərə (—) olmasını tələb edir. Bu səbəbdən رَبِّ sözü kəsərlidir.

الْأَعْلَى - “Ən Uca” deməkdir. عَلِيٌّ “Uca” sifətinin üstünlük dərəcəsidir. أَفْعَلُ vəznindədir. III kökü xəstə hərf (ي)

olduğundan اَعْلَى formasına düşmüşdür (bax: II kitab, 3-cü dərs).

رَبِّي اَعْلَى sifəti “Rəbbim” sözünün bədəli (və ya sifəti) olduğuna görə cərr (yiyəlik) halındadır. اَعْلَى sifəti “maqsur isim olduğundan” cərr halının əlaməti olan kəsre (—) təqdirdədir (nəzərdə tutulur) (bax: III kitab, 1-ci dərs).

Səkkizinci: İki səcdə arasında oturduqda edilən zikr

﴿ رَبِّ اغْفِرْ لِي ﴾

“Rəbbim, məni bağışla!”

رَبِّ “Rəbbim” - əsli يَا رَبِّي “ey Rəbbim!” kimidir. Burada يَا “ey” xitab ədatı və ي I şəxs bitişən əvəzliyi (dilin rahatlığı səbəbindən) düşmüşdür (bax: IV kitab 9 cu dərs). رَبِّ sözü izafə tərkibli “munədə” (xitab) olduğundan təsirlik (nasb) haldadır. Təsirlik hal əlaməti olan fəthə (—) təqdirdədir (nəzərdə tutulub) (bax: III kitab, 1-ci dərs). ي I şəxsin tək yiyəlik hal bitişən əvəzliyi birləşdiyi sözün sonunun kəsre (—) olmasını tələb edir. Burada ي I şəxs bitişən əvəzliyi düşmüş, kəsre isə qalmışdır.

غَفَرَ - يَعْفِرُ - اغْفِرْ - “Məni bağışla!” deməkdir. اغْفِرْ لِي - “bağışlamaq” felinin əmr formasıdır. Bu fel ل hərfu-cəri ilə işlənir.

لي - “məni” hissəsindəki ي I şəxsin təkli yiyəlik hal bitişən əvəzliyidir. Yiyəlik (cərr) halın yerindədir.

Doqquzuncu: Təşəhhüddə deyilən zikr

﴿التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ، وَالصَّلَوَاتُ، وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ بَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ. أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ﴾

“Salamlar və dualar Allahadır, ən gözəl şeylər də Allaha aiddir. Ey Peyğəmbər, sənə Allahın salamı, mərhəməti və bərəkəti olsun! Bizə və Allahın əməlisaleh qullarına salam olsun! Mən şahidlik edirəm ki, Allahdan başqa məbud yoxdur və şahidlik edirəm ki, Muhəmməd Onun qulu və elçisidir”.

﴿التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ، وَالصَّلَوَاتُ، وَالطَّيِّبَاتُ، ...﴾

“Salamlar və dualar Allahadır, ən gözəl şeylər də Allaha aiddir. ...”

التَّحِيَّاتُ - “Salamlar” deməkdir. حَيٌّ - يُحْيِي “salamlamaq” felinin məsdəri olan تَحْيَةٌ “salamlamaq” məsdərinin

cəmidir. تَحِيَّةٌ “salamlamaq” məsdəri تَفْعِلَةٌ babındadır, əslində تَحْيِيَّةٌ olmalı idi. İdğam qaydasına görə: “əgər təkrarlanan hər iki hərf mutəhərrik (hərəkəli) olarsa və özlərindən əvvəlki hərf sukunlu olsa, bu zaman qoşa hərflərdən birinci hərfin hərəkəsi özündən əvvəlki sakin hərfə keçir, hərf özü isə sakinləşir və nəticədə, təkrarlanan hərflərin idğam olunmasına şərait yaranır” (bax: II kitab, 29-cu dərs). Burada qoşa ي hərflərindən birinci gələn kəsralidir. Bu kəsre ي hərfindən əvvəl gələn sakin “ح” hərfinin üzərinə keçib, ي hərfi isə sukunlaşib, nəticədə biri sakin, digəri hərəkəli olan qoşa ي hərfləri idğam olunub və söz تَحِيَّةٌ formasını alıb. Cəmi التَّحِيَّاتُ düzgün muənnəs (qadın cinsi) cəmdir. Mənası: “bütün təzimlər, hörmətlər, salamlar” deməkdir.

لِلَّهِ – “Allahadır”. Yəni “bütün təzimlər, hörmətlər, salamlar Allahadır”. Burada ل hərfu-cəri, “layiqlik” mənasındadır.

الصَّلَوَاتُ – “dualar” deməkdir. يُصَلِّي – صَلَّى “dua etmək” felinin “isim-məsdəri” olan صَلَاةٌ sözünün cəmidir. صَلَاةٌ isim-məsdərdir, yəni, məsdər mənasını verən isimdir (isim-məsdər bəzədə bax: IV kitab, 11-ci dərs). Cəm forması الصَّلَوَاتُ düzgün muənnəs (qadın cinsi) cəmdir. Mənası: “dualar” deməkdir. Başqa bir mənası “namazlar, ibadətlər”

deməkdir. Yəni, “bütün dualar, namazlar və ibadətlər Allahadır”.

Fayda: Bəzi alimlər bu duanın şərhində qeyd edirlər ki, التَّحِيَّاتُ bütün qövli (sözlə edilən) ibadətləri, الصَّلَوَاتُ isə bütün feli ibadətləri əhatə edir.

الطَّيِّبَاتُ - “sədəqələr” və ya “hər bir gözəl söz” deməkdir. يَطِيبُ - طَابَ “gözəlləşmək” felindən düzələn طَيِّبٌ sifətinin cəmidir. طَيِّبَاتٌ düzgün muənnəs (qadın cinsi) cəmdir.

﴿السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ بَرَكَاتُهُ﴾

“Ey Peyğəmbər, sənə Allahın salamu, mərhəməti və bərəkəti olsun!”

السَّلَامُ - “Salam” - يُسَلِّمُ - سَلَّمَ “salam vermək” felinin isim-məsdəridir, yəni, məsdər mənasını verən isimdir (isim-məsdər barədə bax: IV kitab, 11-ci dərs). عَلَيَّ سَلَّمَ - يُسَلِّمُ feli عَلَيَّ hərfu-cəri ilə işləndikdə “salam vermək” mənasını verir. ل hərfu-cəri ilə işləndikdə isə “təhvil vermək”, “vermək” mənasını verir. Məsələn: سَلَّمْتُ لَكَ الْكِتَابَ “kitabı sənə verdim”. Duadakı mənası: “əvvəlki peyğəmbərlərə olan salam sənə də olsun, ey Peyğəmbər!” deməkdir.

عَلَيْكَ - “Sənə” عَلَيَّ hərfu-cəridir, كِ isə bitişən cərr (yiyəlik hal) əvəzliyidir. Yəni, “sənə, ey Peyğəmbər!”.

يَا أَيُّهَا - أَيُّهَا sözü'nün əslisi يَا أَيُّهَا kimidir. Burada يَا "ey" nida ədatı düşmüşdür. يَا ədatının xüsusiyyətlərindən biri budur ki, bəzən xitab zamanı düşür, mənası isə qalır.

يَا sözü - أَيُّهَا vasitəçi isimdən və يَا diqqətyönəldici التَّنْبِيْهُ ədatdan ibarətdir. أَيُّهَا isminin "vasitəçi" adlanmasına səbəb budur ki, bu isim يَا xitab ədatından sonra gələn ال artiklli sözlə يَا xitab ədatı arasında vasitəçi rolunu oynayır. Çünki, bildiyimiz kimi, يَا xitab ədatından sonra gələn isim (munədə) mütləq ال artiklsız olmalıdır. أَيُّهَا ismi يَا xitab ədatı ilə ال artiklli isim arasına girərək bir növ körpü rolunu oynayır. Burada التَّنْبِيْهُ sözü ال artiklli olduğundan يَا xitab ədatı ilə أَيُّهَا sözü arasında يَا işlənmişdir.

يَا ismi sintaktik təhlildə (erabda) "munədə" (xitab olunan isim) kimi erab olunur, lakin tərcümə olunmur. Xitab kimi يَا ismindən sonra gələn ال artiklli isim tərcümə olunur.

يَا - يُنَبِّئُ - "Peyğəmbər", "Allah Elçisi" deməkdir. يُنَبِّئُ - التَّنْبِيْهُ - "xəbər vermək" felindəndir. فَعِيلٌ babındadır. Hərfi mənası "xəbər verən" deməkdir.

Fayda: Dünyanın istənilən yerindən Peyğəmbərə (Ona və Ailəsinə Allahın salavat və salamu olsun!) deyilən salamlar səyyah

mələklər vasitəsilə ona çatdırılır və bu Peyğəmbərin (*Ona və Ailəsinə Allahın salavat və salamu olsun*) xüsusiyyətlərindəndir.

ən-Nəsəi və əd-Dəriminin Abdullah ibn Məsuddan (*Allah ondan razı olsun!*) rəvayət etdikləri səhih hədisdə Peyğəmbər (*Ona və Ailəsinə Allahın salavat və salamu olsun*) deyir:

«إِنَّ لِلَّهِ مَلَائِكَةً سَيَّاحِينَ فِي الْأَرْضِ يُبَلِّغُونِي مِنْ أُمَّتِي السَّلَامَ»

“Həqiqətən, Allahın yer üzündə səyyah (gəzib dolaşan) mələkləri vardır. (Bu mələklər) ümmətimdən mənə salam çatdırırlar”. (ən-Nəsai, əd-Dərimi, əl-Hakim və İbn Hibban)

Bu hal yalnız salam və salavata xasdır, dua, bağışlanma və s. ibadətləri buna qiyas etmək olmaz.

Burada Peyğəmbərə (*Ona və Ailəsinə Allahın salavat və salamu olsun*) النَّبِيُّ “Nəbi” kimi müraciət edilmişdir. Təşəhhüdün sonunda isə الرَّسُولُ “Rəsul” kimi müraciət edilmişdir. Məqsəd: bir zikrdə hər iki vəsfin - əvvəldə النَّبِيُّ “Nəbi” sonda isə الرَّسُولُ “Rəsul” vəsfilərini - cəm etməkdir.

النَّبِيُّ “ən-Nəbi” ilə الرَّسُولُ “ər-Rəsul” arasındakı fərq.

Alimlər النَّبِيُّ “Nəbi” ilə الرَّسُولُ “Rəsul” arasında bir çox fərq olduğunu qeyd etmişlər. Əsas fərq budur ki, Allahdan vəhy alan peyğəmbərə əgər bu vəhyi digərlərinə çatdırmaq və təbliğ etmək əmr olunmursa, o النَّبِيُّ “Nəbi”dir. Allahdan vəhy alan peyğəmbərə əgər bu vəhyi digərlərinə çatdırmaq və təbliğ etmək əmr olunursa bu Peyğəmbər həm النَّبِيُّ

“Nəbi”dir həm də الرَّسُولُ “Rəsul”dur. Buna görə də deyilir ki, məna baxımından الرَّسُولُ “Rəsul” النَّبِيُّ “Nəbi”dən daha ümumidir. Hər bir “Rəsul” eyni zamanda “Nəbi”dir, əksi isə belə deyil.

رَحْمَةً - “Allahın mərhəməti” deməkdir. رَحْمَةً “mərhəmət” sözü يَرْحَمُ - رَحِمَ “mərhəmət göstərmək” felindəndir. İzafə tərkibli söz birləşməsidir. İzafənin I tərəfi olduğundan tənvin düşmüşdür.

وَبَرَكَاتِهِ - “və bərəkəti” deməkdir. بَرَكَاتِهِ “bərəkət” sözü isimdir və “Allah” kəlməsinə qayıdan هُ “Onun” bitişən əvəzliyinə izafə olunub. Yəni, “Onun (Allahın) bərəkəti”.

﴿السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَىٰ عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ﴾

“Bizə və Allahın əməlisaleh qullarına salam olsun!”

السَّلَامُ - “Salam” يُسَلِّمُ - سَلَّمَ “salam vermək” felinin isim-məsdəridir, yəni, məsdər mənasını verən isimdir. Burada عَلَيَّ hərfu-cəri ilə işləndiyinə görə “salam vermək” mənasını verir.

عَلَيْنَا - “bizə” deməkdir. عَلَيَّ hərfu-cəri və نَا bitişən əvəzliyindən ibarət şibhu-cümlədir. السَّلَامُ “salam vermək” məsdəri ilə əlaqəlidir.

عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ - “Allahın əməlisaleh qullarına” deməkdir.

عَلَى "qullar" sözü عَبْدُ "qul" sözünün cəmidir. عِبَادِ - عِبَادِ hər fu-cəri ilə məcrur (yiyəlik halda) olmuşdur. عِبَادِ اللَّهِ "Allahın qulları" izafə tərkipli söz birləşməsidir.

صَالِحٌ - الصَّالِحُونَ "əməlisalehlər" deməkdir. الصَّالِحِينَ "əməlisaleh" sözünün cəmidir. Düzgün muzəkkər (kişi cinsi) cəmidir.

صَالِحٌ "əməlisaleh" sözü يَصْلِحُ - صَلَحَ "əməlisaleh olmaq" felinin isim-failidir (indiki zaman feli sifətidir). الصَّالِحِينَ sözü burada عِبَادِ اللَّهِ "Allahın qulları" söz birləşməsinin I tərəfinin, yəni, عِبَادِ sözünün sifətidir. Bu səbəbdən الصَّالِحُونَ cərr halına düşərək الصَّالِحِينَ formasını almışdır.

İmam ət-Tirmizi رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ deyir: "Kim möminlərin namazlarında dedikləri bu salama nail olmaq istəyirsə o zaman Allahın saleh qullarından olsun, əks təqdirdə böyük bir fəzilətdən məhrum olmuş olar". Fəkihəni رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ deyir: "Namaz qılan kəs bu sözləri dedikdə (təşəhhüdün bu yerində) bütün peyğənbərləri, mələkləri və saleh qulları fikirindən keçirtsin və nəzərində tutsun ki, dediği söz ilə qəlbini cəm etmiş olsun". Təşəhhüd duasının sözləri Peyğəmbərin (Ona və Ailəsinə Allahın salavat və salamı olsun) جَوَامِعُ الْكَلِمِ "yığcam məzmunlu, geniş mənalı" sözlərindəndir.

﴿أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ﴾

“Mən şahidlik edirəm ki, Allahdan başqa (haqq) məbud yoxdur və şahidlik edirəm ki, Muhəmməd Onun qulu və elçisidir”

شَهِدَ – يَشْهَدُ – “Mən şahidlik edirəm” deməkdir. أَشْهَدُ “şahidlik etmək” felinin indiki zaman I şəxsin tək formasıdır. Şahidlik etmək – yalnız elmdən (şahidlik ediləni bildikdən) sonra olur. Əvvəl bilmək, sonra şahidlik etmək.

أَنَّ – “ki, ..” deməkdir. أَنَّ gücləndirmə bildirən ədatın yüngülləşdirilmiş formasıdır (bax: IV kitab, 4-cü dərs). Bu ədat cümlənin əvvəlində və يَقُولُ – قَالَ “demək” felindən sonra إِنَّ (kəsrelili həməzə ilə) işlənir. Cümlənin əvvəlində إِنَّ kimi gələrkən “həqiqətən”, “şübhəsiz” və s. təsdiq bildirən mənalar verir. Fəllərdən sonra işləndikdə isə “ki” ədatı kimi tərcümə olunur. أَنَّ ədatı yüngülləşdirilmiş variantı daha az gücləndirmə bildirir və hər iki forma cümlənin məzmunundan asılı olaraq işlənilə bilər.

لَا – “(heç) yoxdur” deməkdir. النَّافِيَةُ لِلْجِنْسِ “mütləq inkar” bildirən ədatdır. Bu ədatından sonra həmişə nəkira (qeyri-müəyyən) isim gəlir və ədat bu isimlə eynicinsdə olan sözləri bütünlüklə inkar edir və “heç yoxdur” mənasını verir. Bu ədat إِنَّ-nin bənzərlərindəndir və özündən sonra gələn müfrad (yəni: izafə tərkibli olmayan) ismi mənsub

(təsirlik hal) olduğu hal əlaməti üzərində "əl-məbni" (dəyişməz) edir (bax: 4-cü kitab 4-cü dərs).

إِلَهٌ – إِلَهٌ "məbud" (ibadət olunan) deməkdir. "Mütləq inkar" bildirən لَ ədatının ismidir, "fəthə" üzərində (—) "məbnidir" (dəyişməzdir), nasb halının yerindədir. "Məbni" (dəyişməz) olduğuna görə tənvinin düşmüşdür. Çünki tənvin hallanan isimlərə xas olan əlamətdir.

لَ ədatının xəbəri isə pozulmuş və nəzərdə tutulan بِحَقِّ "haqq", "layiq olan" şibhu cümləsidir (cümləyə bənzər ifadədir). Tam forması: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا بِالْحَقِّ إِلَّا اللَّهُ "Mən şahidlik edirəm ki, Allahdan başqa haqq məbud yoxdur".

إِلَّا – "başqa" deməkdir. İstisna ədatıdır.

اللَّهُ – "Allah" sözü إِلَهٌ sözünün ال artikli ilə müəyyənləşmiş variantıdır, yəni, الْإِلَهُ. Mənası مَعْبُودٌ yəni "məbud" (ibadət olunan) deməkdir. Burada اللَّهُ kəlməsi "mustəsna" (müstəsna olan) isimdir. Yəni, إِلَّا istisna ədatından sonra gələn və ədatdan əvvəlki hökmə (لَا إِلَهَ) "heç bir haqq məbud yoxdur" hökmünə) aid olmayan isimdir. إِلَّا istisna ədatından əvvəl gələn إِلَهٌ "məbud" sözü isə "mustəsna minhu" (istisna edilən) isimdir.

شَهِدَ – يَشْهَدُ – "və şahidlik edirəm" deməkdir. شَهِدَ – يَشْهَدُ "şahidlik etmək" felinin indiki zaman I şəxs tək formasıdır.

أَنَّ - “ki, ..” deməkdir. Təsdiq bildirən ədatdır, əsasən fellərdən sonra işlənir. أَنَّ ədatı ismi cümlələrə daxil olur, mübtədanı mənsub (təsirlikdə), xəbəri isə mərfu (adlıqda) edir.

مُحَمَّدًا - “**Muhəmməd** (Ona və Ailəsinə Allahın salavat və salamı olsun!)”. أَنَّ - nin ismidir. Bu səbəbdən nasb (təsirlik) halındadır. مُحَمَّدٌ “Muhəmməd” adı يُحَمَّدُ - حَمَدٌ “çox tərifləmək” felinin isim-məfuludur (keçmiş zaman feli sifətidir). Hərfi mənası: “çox təriflənen” deməkdir. حَمَدٌ “çox tərifləmək” feli يَحْمَدُ - حَمِدَ “tərifləmək” felinin فَعَّلَ babıdır. Bu babın mənalarından biri “mübaligə” bildirir.

عَبْدُهُ - “**Onun (Allahın) qulu ...**”. عَبْدٌ “qul” sözü هُ “Onun” bitişən əvəzliyinə izafə olunub. Bu səbəbdən tənvin düşmüşdür. أَنَّ - nin xəbəridir, raf (adlıq) halındadır. هُ “Onun” bitişən əvəzliyi cümlənin əvvəlində gələn “Allah” kəlməsinə aiddir.

رَسُولُهُ - “**və (Onun) elçisidir**”. رَسُولٌ “elçi”, “peyğəmbər” sözü يُرْسِلُ - أَرْسَلَ “göndərmək” felindəndir. فَعُولٌ babındadır, مَفْعُولٌ “isim-məful” (keçmiş zaman feli sifət) mənasını verir. Yəni, مَرْسَلٌ “göndərilmiş” deməkdir. رَسُولٌ “elçi” sözü هُ “Onun” bitişən əvəzliyinə izafə olunub. Bu

səbəbdən tənvin düşmüşdür. وَ “və” bağlayıcısı ilə أَنْ - nin xəbərinə (عَبْدُهُ) bağlandığına görə raf (adlıq) halındadır.

**Onuncu: Təşəhhüddən sonra Peyğəmbərə (Ona və Ailəsinə
Allahın salavat və salamı olsun!) oxunan salavat**

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ
إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ. اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا
بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.

“Allahım! İbrahimə və İbrahimin ailəsinə xeyir-dua verdiyin kimi, Muhəmmədə və Muhəmmədin ailəsinə də xeyir-dua ver! Şübhəsiz ki, Sən Tərifəlayıqsən, Şan-şöhrətlişən! Allahım! İbrahimə və İbrahimin ailəsinə bərəkət verdiyin kimi, Muhəmmədə və Muhəmmədin ailəsinə də bərəkət ver! Şübhəsiz ki, Sən Tərifəlayıqsən, Şan-şöhrətlişən!”

﴿ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ ﴾

“Allahım! Muhəmmədə və Muhəmmədin ailəsinə xeyir-dua ver!”

اللَّهُمَّ - “Ey Allahım!” deməkdir. Əsli يَا اللَّهُ kimidir. Dua Allahın adı ilə başlasın deyə يَا xitab ədatı düşmüşdür.

Əvəzinə اللّٰه sözünün sonuna cəm bildirən مَّ “şəddəli mim” əlavə olunub, yəni “dilimlə qəlbimi cəm edirəm”.

صَلَّى - “xeyir-dua ver!” deməkdir. صَلَّى - “xeyir-dua vermək”, “tərifləmək” felinin əmr formasıdır, عَلَى hərfu-cəri ilə işlənir. Burada əmr məxluqdan Xaliqə olduğu üçün dua mənasındadır (bax: III kitab, 13-cü dər). Həmçinin, bu fel “salavat vermək” mənasında da gəir. Əgər fel Allah tərəfindən olarsa, “xeyir-dua vermək”, “tərifləmək” mənasını verir. Mələklər və insanlar tərəfindən olarsa, “salavat vermək” mənasını verir. Allahın Peyğəmbərinə xeyir-dua verməsi Peyğəmbərini الْمَلَأُ الْأَعْلَى ali mələklər toplumunda tərifləməsi deməkdir (bax: əl-Əhzab surəsi, 56-cı ayə əs-Sadinin təfsiri ilə).

مُحَمَّدٌ - “**Muhəmməd** (Ona və Ailəsinə Allahın salavat və salamı olsun)”, عَلَى hərfu-cəri ilə məcrurdur (yiyəlik haldadır). Ətraflı əvvələ bax.

آلِ مُحَمَّدٍ - “**Muhəmmədin ailəsinə**” deməkdir. آل “ailə” sözü izafənin I tərəfidir (mudafdır). Bu səbəbdən tənvensizdir və eyni zamanda عَلَى hərfu-cəri ilə məcrurdur (yiyəlik haldadır). مُحَمَّدٌ “Muhəmməd” sözü isə izafənin II tərəfidir (mudafun ileyh). Bu səbəbdən məcrurdur (yiyəlik haldadır).

﴿ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَيَّ إِِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِِبْرَاهِيمَ ﴾

“İbrahimə və İbrahimin ailəsinə xeyir-dua verdiyin kimi”

كَمَا صَلَّيْتَ – “xeyir-dua verdiyin kimi” deməkdir. كَمَا hissəsi كَأَنَّ التَّشْبِيهِ bənzətmə bildirən كَ “kimi” hərfü-cərindən və مَا الْمَصْدَرِيَّةُ məsdər bildirən مَا ədatından ibarətdir. Bu ədat özündən sonra gələn fellə birlikdə məsdər mənasını verir (bax: IV kitab, 4-cü dərs).

صَلَّى - يَصَلِّي - صَلَّيْتَ “xeyir-dua vermək”, “tərifləmək” felinin keçmiş zaman II şəxsin muzəkkər (kişi cinsi) tək formasıdır. صَلَّى şəxs sonluğu (damiri) qəbul etmişdir. صَلَّى feli naqis feldir, sonu “əlif maqsura” ى ilə bitən fellərə şəxs sonluqları birləşəndə “əlif maqsura” ى “yə” ي hərfinə çevrilir (bax: II kitab, 27-ci dərs).

Burada كَمَا صَلَّيْتَ كَصَلَاتِكَ “xeyir-dua verdiyin kimi” tərcümə olunur.

عَلَى إِِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِِبْرَاهِيمَ “İbrahimə və İbrahimin ailəsinə” deməkdir.

عَلَى إِِبْرَاهِيمَ “İbrahim” qeyri-ərəb (əcnəbi) ad olduğundan مِنَ الْمَمْنُوعُ “tənvin qəbul etməyən isimlər” qrupuna aiddir. Bu qrup isimlərin cərr (yiyəlik hal) əlaməti kəsre əvəzinə fəthədir. Burada da عَلَى إِِبْرَاهِيمَ “İbrahimə” hissəsində إِِبْرَاهِيمَ “İbrahim” adı عَلَى hərfü-cəri səbəbindən,

إِبْرَاهِيمَ آلِ إِبْرَاهِيمَ “İbrahimin ailəsinə” hissəsində isə إِبْرَاهِيمَ
“İbrahim” adı izafənin II tərəfi olması səbəbindən fəthədir.

﴿إِنَّكَ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ﴾

“Şübhəsiz ki, Sən Tərifəlayıqsən, Şan- şöhrətlisən!”

إِنَّكَ – “Şübhəsiz ki, Sən” deməkdir. إِنَّ “həqiqətən”,
“şübhəsiz ki,” təsdiq bildirən ədatdır. İsmi cümlələrə daxil
olur, mübtədanı nasbda (təsirlikdə), xəbəri isə raf (adlıq
halda) edir. ك “sən” bitişik yazılan nasb damiridir.

حَمِيدٌ – “Tərifəlayıq” deməkdir. يَحْمَدُ – حَمِدَ “tərifləmək”
felinin فَعِيلٌ babıdır. فَعِيلٌ babı felin isim-məfulunun, yəni,
keçmiş zaman feli sifətinin (مَفْعُولٌ babının) mübaliğə
(çoxaltma) mənasını verir. Yəni, “həmd-sənanın bütün
növlərinə kamilliklə nail olan” deməkdir.

مَجِيدٌ – “Şan- şöhrətli” deməkdir. يَمَجِدُ – مَجَدَ “şan-
şöhrətli olmaq” felinin فَعِيلٌ babıdır. فَعِيلٌ babı felin isim-
məfulunun, yəni, keçmiş zaman feli sifətinin (مَفْعُولٌ babının)
mübaliğə (çoxaltma) mənasını verir. Yəni, “şan-şöhrətə tam
(kamilliklə) nail olan” deməkdir.

Fayda: Bu duanın (salavatın) حَمِيدٌ “Tərifəlayıqsən” və
مَجِيدٌ “Şan- şöhrətlisən” sözləri ilə bitməsinin hikməti
bundan ibarətdir ki, Allah ﷻ Öz Peyğəmbərini (Ona və Ailəsinə

Allahın salavat və salamu olsun!) bu şərəfə layiq gördüyü və yüksəltdiyi kimi Özü də kamil həmd-sənaya və şan-şöhrətə layiqdir.

﴿اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ﴾

“Allahım! Muhəmmədə və Muhəmmədin ailəsinə bərəkət ver!”

اللَّهُمَّ - “Ey Allahım!” (duanın əvvəlinə bax).

بَارِكْ - “bərəkət ver!” deməkdir. يُبَارِكُ - بَارِكُ “bərəkət vermək” felinin əmr formasıdır. عَلَيَّ hərfu-cəri ilə işlənir.

عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ - “Muhəmmədə və Muhəmmədin ailəsinə” deməkdir (duanın əvvəlində qeyd edilib).

﴿كَمَا بَارَكْتَ عَلَيَّ إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ﴾

“İbrahimə və İbrahimin ailəsinə bərəkət verdiyin kimi”

كَمَا - əvvələ bax.

بَارَكْتَ - يُبَارِكُ - بَارِكُ “bərəkət vermək” felinin keçmiş zaman II şəxs muzəkkər (kişi cinsi) tək formasıdır. عَلَيَّ hərfu-cəri ilə işlənir.

عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ - “İbrahimə və İbrahimin ailəsinə” deməkdir. Ətraflı əvvələ qayıt.

﴿إِنَّكَ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ﴾

“Şübhəsiz ki, Sən Tərifəlayıqsən, Şan- şöhrətlisən!”

Əvvələ qayıt.

On birinci: Axırını təşəhhüddən sonra, salamdan qabaq edilən zikr

﴿اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَمِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ، وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا
وَالْمَمَاتِ، وَمِنْ شَرِّ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ﴾

“Allahım! Qəbir əzabından, Cəhənnəm əzabından, həyatın və ölümün fitnəsindən, Məsih-Dəccalın fitnəsinin şəridən Sənə sığınırım!”

﴿اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ﴾

“Allahım! (Həqiqətən, mən) Qəbir əzabından, Sənə sığınırım!”

اللَّهُمَّ - “Ey Allahım!” deməkdir. Əsli - يَا اللَّهُ kimidir. Dua Allahın adı ilə başlasın deyə يَا xitab ədatı düşmüşdür. Əvəzinə اللَّهُ sözünün sonuna cəm bildirən مَّ “şəddəli mim” əlavə olunub, yəni “dilimlə qəlbimi cəm edirəm”.

إِنِّي - “Həqiqətən, mən” deməkdir. إِنَّ “həqiqətən”, “şübhəsiz ki,” təsdiq bildirən ədatdır. İsmi cümlələrə daxil olur, mübtədanı nasbda (təsirlikdə), xəbəri isə raf (adlıq

halda) edir. مَنِ “mən” I şəxsin təkini bildirən bitişik yazılan nasb damiridir.

أَعُوذُ - “sığınırım” deməkdir. يَعُوذُ - عَادَ felinin indiki zaman I şəxsin tək formasıdır. Bu felin üç məsdər forması var: عَوَّذُ, عَيَّاذُ, مَعَّاذُ.

عَادَ feli eyni zamanda iki hərfu-cərlə (önqoşma ilə) بِ وə مِنْ ilə işlənir. مِنْ hərfu-cəri şərindən sığınılan ismə (Məsih Dəccal, şeytan və s.), بِ hərfu-cəri isə Ona sığınılan (Allah) sözünə qoşulur. İstiazə (sığınmaq) Allaha xas olan ibadətdir. Bu ibadəti Allahdan başqasına sərf etmək şirkdir.

بَكَ - “Sənə” (Allaha sığınırım) deməkdir. بِ hərfu-cəri işləndiyi feldən asılı olaraq bir çox mənalarda işlənir. Burada -a² şəkilçisinin mənasını verir.

مِنْ - hərfu-cəri də işləndiyi feldən asılı olaraq bir çox mənalarda işlənir. Burada -dan² şəkilçisinin mənasını verir. مِنْ hərfu-cərinin sonu sukunludur (◌ْ). ال artiklindən əvvəl gəldikdə iki sakin hərfin (sakin لْ və sakin نْ) yanaşı düşməməsi üçün “köməkçi hərəkə” ilə - fəthə ilə مِنْ olur (bax: I kitab, 4-cü dərs).

عَذَابٌ - عَذَابٌ - “Qəbir əzabından” deməkdir. عَذَابِ الْقَبْرِ - “əzab” deməkdir. İzafənin I tərəfi olduğundan tənvin düşmüşdür. مِنْ hərfu-cəri səbəbindən kəsrləşib.

قَبْرٌ - الْقَبْرِ "Qəbir" deməkdir. İzafənin II tərəfi olduğundan kəsreləşib.

﴿وَمِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ، وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ﴾

"Cəhənnəm əzabından, həyatın və ölümün fitnəsindən .."

جَهَنَّمَ - جَهَنَّمَ "Cəhənnəm" deməkdir. Bu söz əcnəbi (qeyri-ərəb) sözü olub, Axirət odunun adıdır. İzafənin II tərəfidir. Xüsusi isim və əcnəbi (qeyri-ərəb) söz olduğundan الْمَمْتُوعُ مِنَ الصَّرْفِ tənvin qəbul etməyən isimdir, bu səbəbdən kəsre əvəzinə fəthləşib.

﴿وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ﴾

"Həyatın və ölümün fitnəsindən .."

فَتْنٌ - يَفْتِنُ "fitnə", "imtahan" deməkdir. فِتْنَةٌ - فِتْنَةٌ "fitnə yaymaq" felinin məsdəridir. مِنْ hərflu-cəri səbəbindən məcrurdur (yiyəlik haldadır). İzafənin I tərəfi olduğundan tənvensizdir.

يَحْيَا - يَحْيَا "Həyat" sözü حَيٌّ - حَيٌّ "yaşamaq" felinin الْمَصْدَرُ الْمِيمِيُّ "mim"li məsdəridir (bax: IV kitab, 11-ci dərs), مَفْعَلٌ babındadır, əsli مَحْيِيٌّ kimidir. Sonda gələn xəstə hərfdən (ي) əvvəlki hərəkə fəthə olduğundan ي hərfi əlifə

ى çevrilib (bax: II kitab, 28-ci dərs). İzafənin II tərəfidir, məcrurdur (yiyəlik haldadır), maqsur isim olduğu üçün cərr əlaməti olan kəsre görsənmir (nəzərdə tutulub).

فِتْنَةَ الْمَحْيَا “Həyatın sağlığında gələn fitnə” deməkdir. Həyatın fitnəsi dedikdə sağ olarkən baş verə biləcək fitnələr nəzərdə tutulur.

مَاتَ – يَمُوتُ “Ölüm” deməkdir. مَمَاتٌ – الْمَمَاتِ felinin الْمَصْدَرُ الْمِيمِيُّ “mim”li məsdəridir. مَفْعَلٌ babındadır. Əsli مَمَوْتُ kimidir. Hərəkəli xəstə hərfdən (و) əvvəlki hərf sakin olduğundan xəstə hərf öz hərəkəsini sakin hərfə (sakin م - ə) ötürmüş, özü isə hərəkəyə uyğun hərfə (əlifə) çevrilmişdir (bax: II kitab, 27-ci dərs).

Mənası: Ölüm ayağında və öldükdən sonra qəbirdə baş verən fitnənin şəri nəzərdə tutulur. Qəbir fitnəsi dedikdə: mələklərin qəbirdə sorğu –sualı nəzərdə tutulur. Bu sorğu-sual hamıya aiddir. (“Rəbbin kimdir?, Peyğəmbərin kimdir? Dinin nədir?” sualları nəzərdə tutulur).

﴿وَمِنْ شَرِّ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ﴾

“Məsih-Dəccalın fitnəsinin şərindən”

وَ – bağlayıcıdır. Cümləni əvvəlki - أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ - “qəbir əzabından, Sənə sığınırım!” - feli cümləyə bağlayır.

شَرٌّ - شَرٌّ “şərr” deməkdir. مِنْ hərfu-cəri səbəbindən məcrurdur (yiyəlik haldadır). İzafənin I tərəfi olduğundan tənvinisizdir.

فِتْنَةٌ - فِتْنَةٌ “fitnə”, “imtahan” deməkdir. İzafənin II tərəfi olduğu üçün məcrurdur (yiyəlik haldadır). Eyni zamanda da الْمَسِيحُ “Məsih” sözünə izafə olduğundan tənvinisizdir.

مَسِيحٌ - الْمَسِيحُ “Məsih” sözü hərfən “örtən” deməkdir. مَسَحٌ - يَمْسَحُ “örmək”, “çəkmək” felinin فَعِيلٌ mübaliğə (çoxaltma) formasıdır. İzafənin II tərəfi olduğundan məcrurdur (yiyəlik haldadır).

Fayda: الْمَسِيحُ “Məsih” Dəccalın ləqəbidir. Belə adlanmasına səbəb bir gözünün örtülü olmasıdır. Başqa bir rəyə görə yer üzünü öz fitnəsi ilə örtməsidir.

دَجَالٌ - الدَّجَالُ “Dəccal” sözünün hərfi mənası: “çox yalan danışan” deməkdir. يَدْجُلُ - دَجَلَ “yalan danışmaq” felinin فَعَالٌ mübaliğə (çoxaltma) formasıdır, yəni, “çox yalan danışan” deməkdir. Burada الْمَسِيحُ “Məsih” sözünün bədəli (təyini) olduğundan onunla uzlaşaraq cərr (yiyəlik) halındadır.

III FƏSİL
SALAM VERİB NAMAZI BİTİRDİKDƏN SONRA
EDİLƏN ZİKRLƏR

1-ci zikr

﴿أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ (ثَلَاثًا), اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ, وَمِنْكَ السَّلَامُ, تَبَارَكَتَ
يَا ذَا الْحَلَالِ وَالْإِكْرَامِ﴾

**“Allahdan bağışlanma diləyirəm!” (üç dəfə). “Allahım!
Salam Sənsən və əmin-amanlıq Səndəndir. Ey əzəmət və
ehtiram sahibi! Sən xeyirxahsan”**

﴿أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ (ثَلَاثًا)﴾

“Allahdan bağışlanma diləyirəm!” (üç dəfə).

اِسْتَعْفَرَ - يَسْتَغْفِرُ. “bağışlanma diləyirəm!”. اِسْتَعْفِرُ - “bağışlanma diləmək” felinin indiki zaman I şəxsin tək formasıdır. اِسْتَفْعَلَ - يَغْفِرُ - غَفَرَ “bağışlamaq” felinin اِسْتَفْعَلَ babıdır. Bu babın mənalardan biri “istək”, “tələb” bildirməkdir.

اللَّهُ “Allah” kəlməsi إِلَهٌ sözünün ال artikli ilə müəyyən olmuş variantıdır. Ətraflı əvvələ bax.

﴿اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ, وَمِنْكَ السَّلَامُ﴾

“Allahım! Salam Sənsən və əmin-amanlıq Səndəndir”

اللَّهُمَّ - “Ey Allahım!” deməkdir. Ətraflı əvvələ bax.

أَنْتَ - “Sən” deməkdir. Şəxs əvəzliyidir. Allah nəzərdə tutulur.

السَّلَامُ - Bu duada birinci gələn السَّلَامُ “Salam” sözü Allahın gözəl adlarından. Allahın “Salam” adının mənası “**zatında, sifətlərində və fellərində bütün eyib və nöqsanlardan salamat olan**” deməkdir. Bu ad سَلِيمٌ - يَسْلَمُ “salamat olmaq” felindəndir.

مِنْكَ - “Səndən” deməkdir. مِنْ hərfu-cəri və كَ bitişən əvəzliyindən ibarətdir. Yəni “salamatçılıq Səndəndir”.

Duada ikinci gələn السَّلَامُ sözü isə “**salamatçılıq və əmin amanlıq**” mənasındadır, yəni, bütün bəlalardan və uğursuzluqlardan, həlaka aparan səbəblərdən salamat olmaq Səndəndir.

﴿ تَبَارَكَتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴾

“Ey əzəmət və ehtiram sahibi! Sən xeyirxahsan”

تَفَاعَلَ - تَبَارَكَتَ - “Sən xeyirxahsan” deməkdir. تَبَارَكَتَ - تَفَاعَلَ babında olan feldir. Bir formada (keçmiş zaman formasında) işlənən sabit feldir. Kökü: بَارَكَ “bərəkət vermək” felidir. تَفَاعَلَ babı isə “çoxtaltmaq”, “artırmaq” mənasını verir. Yəni, “çoxlu bərəkəti olan” deməkdir.

ت “sən” - keçmiş zaman II şəxsin muzəkkər (kişi cinsi) təki bildirən bitişən əvəzlilikdir.

يَا “ey” - xitab ədatıdır. اَدْعُوْ və ya اُنَادِيْ “çağırıram” felinin əvəzinə işlənib. Xitab ədatından sonra gələn isim (munədə) nəzərdə tutulmuş اَدْعُوْ və ya اُنَادِيْ fellərinin məfulu kimi erab olunur (bax: IV kitab, 9-cu dərs).

ذَا – sahiblik, maliklik bildirən ذُو isminin nasb (təsirlik hal) formasıdır. “Sahibi” və ya “-lı” şəkilçisinin mənasını verir. Yalnız ümumi isimlərə izafə olunur və ümumi ismi sifətə çevirir. يَا xitab ədatından sonra izafə tərkibində gəldiyinə görə nasb halındadır.

ذَا الْجَلَالِ – “Əzəmət sahibi” deməkdir. جَلَالٌ “əzəmət” sözü يَجِلُّ – جَلًّا “əzəmətli olmaq” felinin məsdəridir. İzafənin II tərəfi (mudafun ileyh) olduğuna görə cərr (yiyəlik) halındadır.

اَلْاِكْرَامِ – “ehtiram” deməkdir. اِكْرَامٌ sözü يَكْرُمُ – اَكْرَمَ “ehtiram göstərmək” felinin məsdəridir. يَكْرُمُ feli اَكْرَمَ “səxavətli olmaq” felinin اَفْعَلْ babıdır. وَ “və” bağlayıcısı ilə əvvəl gələn الْجَلَالِ sözünə bağlandığına görə halda onunla yzlaşaraq cərr (yiyəlik) halındadır.

2-ci zikr

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾
﴿لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ، وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ، وَلَا يَنْفَعُ ذَا
الْحَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ﴾

“Allahdan başqa haqq məbud yoxdur, O təkdir, Onun şəriki yoxdur. Mülk Onundur və həmd Onadır! O hər şeyə Qadirdir! Allahım! Sənin verdiyinə mane olacaq, mane olduğuna da verəcək (bir kəs) yoxdur. Heç bir hörmət sahibinin hörməti Sənin yanında fayda verməz”

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ﴾

“Allahdan başqa haqq məbud yoxdur, O təkdir, Onun şəriki yoxdur”

لَا – “(heç) yoxdur” deməkdir. التَّافِيَةُ لِلْجِنْسِ “mütləq inkar” bildirən ədatdır. Bu ədatından sonra həmişə nəkira (qeyri-müəyyən) isim gəlir və ədat bu isimlə eynicinsdə olan sözləri tam inkar edir və “heç yoxdur” mənasını verir.

إِلَهٌ – “məbud” deməkdir. “Mütləq inkar” bildirən لَا ədatının ismidir, “fəthə” üzərində (—) “məbnidir” (dəyişməzdir), nasb (təsirlik) halının yerindədir. “Məbni” (dəyişməz) olduğuna görə tənvinin düşmüşdür. Çünki tənvin hallanan isimlərin əlamətidir.

لَا ədatının xəbəri isə pozulmuş və بِحَقِّ “haqq”, “layiq olan” sözü nəzərdə tutulur. لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ “Lə İlahə İlləllah” cümləsinin geniş mənası: لَا مَعْبُودَ إِلَّا اللَّهُ “Allahdan başqa ibadətə layiq haqq məbud yoxdur” deməkdir.

لَا – “başqa” deməkdir. İstisna ədatıdır.

اللَّهُ kəlməsi - إِلَهٌ sözünün ال artikli ilə müəyyənləşmiş variantıdır, yəni əsli الْإِلَهُ kimidir. Çox işləndiyinə görə asanlıq üçün الْإِلَهُ sözün əvvəlindəki ا “əlif” düşüb və ال artikli birbaşa لُ hissəsinə birləşib və ل “ləm” hərfi şəmsi hərf olduğuna görə şəddələşib, اللَّهُ formasına düşüb. Mənası: مَعْبُودٌ “məbud” (ibadət olunan) deməkdir.

Burada اللَّهُ kəlməsi “**mustəsna**” (müstəsna olan) isimdir. Yəni, لَا istisna ədatından sonra gələn və ədatdan əvvəlki hökmə (لَا إِلَهَ) “heç bir haqq məbud yoxdur” hökmünə) aid olmayan isimdir. لَا istisna ədatından əvvəl gələn إِلَهٌ “**məbud**” sözü isə “mustəsna minhu” (istisna edilən) isimdir.

وَاحِدٌ – “**Təkdir**” deməkdir. وَاحِدٌ sözü وَاحِدٌ “bir”, “tək” sözündən düzəlib, “təklik” deməkdir. اللَّهُ “Allah” kəlməsinə aid olan هُ damirinə (bitişən əvəzliyinə) izafə olunub, cümlə tərkibində “hal” (tərzi hərəkət zərfi) olduğu

üçün nasbda (təsirlikdə) gəlib. Yəni “tək olaraq heç bir şər iki yoxdur”.

لَا شَرِيكَ لَهُ – “Onun (heç bir) şər iki yoxdur” deməkdir. لَا – التَّافِيَةُ لِلْحِجْسِ “mütləq inkar” bildirən ədatdır, “(heç) yoxdur” deməkdir.

شَرِيكَ – شَرِيكَ “şərik” deməkdir. لَا ədatının ismidir fəthə üzərində məbndir (dəyişməzdir). Bu səbəbdən tənvinə düşmüşdür.

لَهُ – “Onun” deməkdir. لْ hərfu-cərdir. Bir çox mənalarda işlənir. Burada -in⁴ mənsubiyyət şəkilçisinin mənasını verir. اللَّهُ “Allah” kəlməsinə aid olan لَهُ bitişən əvəzliyi ilə işlənib. لْ hərfu-cəri kəsrelidir. Lakin, I şəxsin tək (ي) istisna olmaqla qalan şəxs əvəzliləri ilə işlənərkən لْ şəklini alır.

Fayda: Duada ﴿ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ ﴾ “O təkdir, Onun şər iki yoxdur” cümləsi ﴿ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ﴾ “Allahdan başqa haqq məbud yoxdur” cümləsini təkid edir, gücləndirir. Çünki, ﴿ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ﴾ “Allahdan başqa haqq məbud yoxdur” cümləsi iki hissədən ibarətdir:

- 1- Mütləq inkar hissəsi - لَا إِلَهَ - “haqq məbud yoxdur”,
- 2- İsbat hissəsi - إِلَّا اللَّهُ - “Allahdan başqa”.

﴿ وَحَدَّهُ لَا شَرِيكَ لَهُ ﴾ “O təkdir, Onun şəriki yoxdur” cümləsində وَحَدَّهُ “O təkdir” hissəsi إِلَّا اللَّهَ “Allahdan başqa” hissəsini gücləndirir.

﴿ لَا شَرِيكَ لَهُ ﴾ “Onun (heç bir) şəriki yoxdur” hissəsi isə لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ “haqq məbud yoxdur” hissəsini gücləndirir.

﴿ لَهُ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾

“Mülk Onundur və həmd Onadır! O hər şeyə Qadirdir!”

لَهُ الْمُلْكُ – “Mülk Onundur” deməkdir. لَهُ – “Onun” deməkdir (əvvələ bax).

الْمُلْكُ – “Mülk” deməkdir.

حَمْدًا – يَحْمَدُ . “həmd etmək” məsdərdir. الْحَمْدُ – “həmd etmək” felindəndir. Burada لِإِسْتِعْرَاقِ الْجِنْسِ ال artikli “eynincinsli əşyaların ümumiliyini bildirir”. Bu növ artiklinin digər növlərdən fərqlənmə əlaməti yerinə كُلُّ (bütün) sözünün uyğun gəlməsidir. الْحَمْدُ - yəni “bütün növ həmdlər” deməkdir.

Fayda: حَمْدًا “həmd” sözü ərəb dilində “tam tərif” deməkdir. Yəni Allah bütün, tam təriflərə layiqdir. حَمْدًا “həmd” sözü شُكْرًا “şükür” sözündən mənaca daha genişdir. “Şükür” - nemətin müqabilində olur. “Həmd” isə

nəyinsə müqabilində deyil, sevgi və məhəbbətdən irəli gələn tərifdir.

وَ - “və” bağlayıcıdır. هُوَ - “O” Allaha aid olan şəxs əvəzliyidir. عَلَيَّ hərfu-cərdir. قَدِيرٌ “Qadirdir” sözü ilə əlaqədardır. يَقْدِرُ - قَدَرَ “qadir olmaq” feli عَلَيَّ hərfu-cəri ilə işlənir.

كُلٌّ - “hər” deməkdir. كُلٌّ isimdir həmişə isimlərə izafə olunmaqla işlənir və izafə olunduğu isimdən asılı olaraq “hər” və ya “bütün” mənalırından birini ifadə edir. Bu duada “hər” mənasındadır, çünki izafə olunduğu söz nəkira (qeyri- müəyyənlikdə) və təkdədir (bax: I kitab, 22-ci dərs). عَلَيَّ hərfu-cərinə görə kəsrləşib. İzafənin I tərəfidir (mudafdır), bu səbəbdən tənvinlidir. Bəzən كُلٌّ sözü ləfzən (danışıqda) izafədən kəsilir və tənvinlə işlənir. (bax: IV kitab, 17-ci dərs “tənvinin növləri” mövzusunə”).

شَيْءٍ - شَيْءٌ “şey” deməkdir. İzafənin II tərəfi (mudafun ileyh) olduğundan məcrurdur (yiyəlik haldadır).

قَدِيرٌ - “Qadirdir” deməkdir. يَقْدِرُ - قَدَرَ “qadir olmaq”, “bacarmaq” felinin فَعِيلٌ vəznidir. Bu vəzn isim-failin (indiki zaman feli sifətin) mübaliğə vəznidir. قَدِيرٌ “tam qadir olan”, “hər şeyi bacaran” deməkdir. Yəni **Allah hər şeyə tam qadirdir.**

﴿اللَّهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ﴾

“Allahım! Sənin verdiyinə mane olacaq yoxdur”

اللَّهُمَّ - “Ey Allahım!” Əsli - يَا اللَّهُ kimidir. Duanın Allahın adı ilə başlaması üçün يَا xitab ədatı düşmüşdür. Əvəzində اللَّهُ sözünün sonuna cəm bildirən مَّ “şəddəli mim” əlavə olunub, yəni “dilimlə qəlbimi cəm edirəm”.

لَا مَانِعَ - “mane olacaq yoxdur” deməkdir.

لَا - “(heç) yoxdur” التَّافِيَةُ لِلْجِنْسِ “mütləq inkar” bildirən ədatdır. Bu ədatından sonra həmişə nəkira (qeyri-müəyyən) isim gəlir və ədat bu isimlə eynicinsdə olan sözləri tam inkar edir və “(heç) yoxdur” mənasını verir.

مَنْعَ - يَمْنَعُ “mane olacaq (kəs)” deməkdir. مَانِعَ - مَنْعَ “qadağan etmək”, “mane olmaq” felinin isim-failidir. “Mütləq inkar” bildirən لَا ədatının ismidir, “fəthə” üzərində (—) “məbnidir” (dəyişməzdir), nasb halının yerindədir.

لِمَا أَعْطَيْتَ - “Sənin verdiyinə” deməkdir.

لِمَا - لِ hərfu-cərrdir. Burada -a² şəkilçisinin mənasındadır. مَا nisbi əzəvlikdir. الَّذِي mənasındadır, “nə ki”, “o şey ki” mənasını verir.

أَعْطَيْتَ - يُعْطِي - أَعْطَى “vermək” felinin keçmiş zaman formasıdır. تَ II şəxsin muzəkkər (kişi cinsi) təkini

bildirən əvəzlikdir, faildir. **أَعْطَيْتَ** feli cümləsi **مَا** nisbi əvəzliyindən sonra gələn **صِلَّةُ الْمَوْصُولِ** “silatul mövsul” cümlədir. Nisbi əvəzlik anlayışı azərbaycan dili qrammatikasında mövcud olmadığından nisbi əvəzliklər özlərindən sonra gələn feli cümlə ilə birlikdə feli sifət kimi (-an, -ən şəkilçisi kimi) tərcümə olunur. Beləliklə, **مَا أَعْطَيْتَ** hissəsi “verdiyən (şey)” kimi tərcümə olunur.

﴿وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعَتْ﴾

“mane olduğuna da verəcək (bir kəs) yoxdur”

وَ – bağlayıcıdır.

لَا مُعْطِيَ – “verəcək (bir kəs) yoxdur” deməkdir.

لَا – **النَّافِيَةُ لِلْجِنْسِ** “mütləq inkar” bildirən ədatdır (ətraflı əvvələ bax).

مُعْطِيَ – **أَعْطَى** – **يُعْطِي** “vermək” felinin isim-failidir (indiki zaman feli sifətidir). Əsli **مُعْطٍ** sözüdür. **مُعْطٍ** sözü manqus isimdir, əsli **مُعْطِي** kimidir. Sonundakı **ي** “yə” hərfi üç haldan birində yazılır. Bu üç hal:

1. **ال** artikli ilə işlənəndə. Məsələn: **المُعْطِي** “verən”.
2. İzafənin I tərəfi (mudaf) olanda. Məsələn: **مُعْطِي الْحَيْرِ** “xeyir verən”.

3. Mənsub (təsirlikdə) olanda. Məsələn: لَا مُعْطِيَ
“verəcək (bir kəs) yoxdur”.

Burada mütləq inkar bildirən لَا ədatının ismidir. “Fəthə”
üzərində (—) “məbni” (dəyişməz) olduğundan pozulmuş
ي “yə” hərfi qayıdır.

لِمَا – Əvvələ bax.

مَنْعَ – qadağan etmək”, “mane olmaq” felinin
keçmiş zaman formasıdır. تَ II şəxsin muzəkkər (kişi
cinsi) təkini bildirən əvəzlikdir, faildir. مَنْعَ feli cümləsi مَا
nisbi əzəvliyindən sonra gələn صِلَةُ الْمَوْصُولِ “silatul mövsul”
cümlədir. مَا nisbi əzəvliyi مَنْعَ feli ilə birlikdə “mane
olduğun (şey)” mənasını verir.

﴿وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ﴾

**“Heç bir hörmət sahibinin hörməti Sənin yanında fayda
verməz”**

و – bağlayıcıdır.

لَا يَنْفَعُ – “fayda verməz” deməkdir. لَا - inkar ədatıdır.
İndiki zaman felini inkar edir.

يَنْفَعُ – “fayda vermək” deməkdir. نَفَعَ felinin indiki zaman
formasıdır.

ذَا الْجَدِّ – “**hörmət sahibinə**” deməkdir. دَا – sahiblik, maliklik bildirən دُو isminin nasb (təsirlik hal) formasıdır. “Sahibi” və ya “-lı” şəkilçisinin mənasını verir. Yalnız ümumi isimlərə izafə olunur və ümumi ismi sifətə çevirir. يَنْفَعُ – “fayda vermək” təsirli felin məfulu olduğuna görə nasb halındadır.

الْجَدُّ – الْجَدُّ “**hörmət**” deməkdir”. Digər mənalarda da gəlir.

Mənalardan:

1- “Ucalıq” , “böyüklük”. Məsələn: namazın açılış duasında gələn تَعَالَى جَدُّكَ “Sənin əzəmətin böyükdür” kimi.

2- “Xoşbəxtlik”.

3- “Baba” və ya “ulu baba”.

Burada isə mənası “mal-dövlət”, “şan-şöhrət”, “sultanlıq”, “hörmət” nəzərdə tutulur. İzafənin II tərəfi (mudafun ileyh) olduğuna görə cərr (yiyəlik) halındadır.

مِنْكَ – “**Sənin yanında**” deməkdir. مِنْ hərfu-cərdir. Bir çox mənalarda gəlir. Burada عِنْدَ “yanında” zərfinin mənasını verir. Yəni, عِنْدَكَ “sənin yanında”.

الْجَدُّ “**hörmət**” deməkdir”.

Duanın geniş mənası: “Saleh əməllərdən başqa heç bir mal-dövlət, şan-şöhrət, hörmət sahibinin bu dünyada malik olduğu, mal-dövləti, şan-şöhrəti və ya hörməti Sənin (Allahın) yanında fayda verməz”.

3-cü zikr

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، وَلَا نَعْبُدُ إِلَّا إِيَّاهُ، لَهُ النِّعْمَةُ وَ لَهُ الْفَضْلُ وَ لَهُ الثَّنَاءُ الْحَسَنُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾

“Allahdan başqa haqq məbud yoxdur, O təkdir, Onun şəriki yoxdur. Mülk Onundur və həmd Onadır! O hər şeyə Qadirdir! Güc və qüdrət yalnız Allahdandır! Allahdan başqa haqq məbud yoxdur. Biz yalnız Ona ibadət edirik. Nemət Onundur, lütf Onundur və gözəl tərif Onadır. Allahdan başqa haqq məbud yoxdur. Kafirlərə xoş gəlməsə də, biz dini yalnız Ona məxsus edirik!”

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾

“Allahdan başqa haqq məbud yoxdur, O təkdir, Onun şəriki yoxdur. Mülk Onundur və həmd Onadır! O hər şeyə qadirdir!”

لا – “(Heç) yoxdur” deməkdir. التَّافِيَةُ لِلْجِنْسِ “mütləq inkar” bildirən ədatdır.

إِلَهٌ – إِلَهٌ “**məbud**” deməkdir. “Mütləq inkar” bildirən لا ədatının ismidir, “fəthə” üzərində (—) “məbnidir” (dəyişməzdir), nasb (təsirlik) halının yerindədir.

إِلَّا – “**başqa**” deməkdir. İstisna ədatıdır.

اللَّهُ “**Allah**” kəlməsi - إِلَهٌ “məbud” (ibadət olunan) sözünün ال artikli ilə müəyyənləşmiş variantıdır, yəni əslilə الإِلَهُ kimidir. Çox işləndiyinə görə asanlıq üçün الإِلَهُ sözünün əvvəlindəki ا “əlif” düşüb və ال artikli birbaşa لُ hissəsinə birləşib və ل “ləm” hərfi şəmsi hərf olduğuna görə şəddələşib və söz اللُّ formasına düşüb.

وَاحِدٌ – “**Təkdir**” deməkdir. وَاحِدٌ sözü وَاحِدٌ “bir”, “tək” sözündən düzəlib, “təklik” deməkdir. Burada هُ damirinə (bitişən əvəzliyinə) izafə olunub, cümlə tərkibində “hal” (tərzi hərəkət zərfi) olduğu üçün nasbda (təsirlikdə) gəlib. Yəni “tək olaraq heç bir şəriki yoxdur”.

لَا شَرِيكَ لَهُ – “**Onun (heç bir) şəriki yoxdur**” deməkdir.

لَا التَّائِبِيَّةُ لِلْجَنْسِ – “mütləq inkar” bildirən ədatdır. “**(Heç) yoxdur**” deməkdir.

شَرِيكٌ – شَرِيكٌ “şərik” deməkdir. لا ədatının ismidir fəthə üzərində məbnidir (dəyişməzdir). Bu səbəbdən tənvin düşmüşdür.

لَهُ - “**Onun**” deməkdir. لِ hərfu-cərdir. هُ muttəsil cərr damiridir (bitişik yazılan yiyəlik hal əvəzliyi).

لَهُ الْمُلْكُ - “**Mülk Onundur**” deməkdir.

الْمُلْكُ مُلْكٌ - “**Mülk**” deməkdir.

الْحَمْدُ حَمْدٌ - məsdərdir “**həmd etmək**” deməkdir. Əsli يَحْمَدُ - حَمِدَ felindəndir.

وَ - “**və**” bağlayıcıdır.

هُوَ - “**O**” Allaha aid olan şəxs əvəzliyidir.

عَلَى - hərfu-cərdir.

كُلٌّ - “**hər**” deməkdir. كُلٌّ isimdir həmişə izafə olunmaqla işlənir və izafə olunduğu isimdən asılı olaraq “hər” və ya “bütün” mənalılarından birini ifadə edir. Bu duada “hər” mənasındadır.

شَيْءٌ - شَيْءٌ “**şey**” deməkdir. İzafənin II tərəfi olduğundan məcrurdur (yiyəlik haldadır).

قَدِيرٌ - يَقْدِرُ “**qadirdir**” deməkdir. قَدَرَ - يَقْدِرُ “qadir olmaq”, “bacarmaq” felinin فَعِيلٌ vəznidir. Bu vəzn isim-failin (indiki zaman feli sifətin) mübaliğə vəznidir. قَدِيرٌ “tam qadir olan”, “çox bacaran” deməkdir. Yəni **Allah hər şeyə tam qadirdir**.

﴿لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ﴾

“Güc və qüdrət yalnız Allahdandır!”

لَا – “(Heç) yoxdur” deməkdir. التَّائِيَةُ لِلْحِنْسِ “mütləq inkar” bildirən ədatdır.

حَوْلٌ – حَوْلٌ “güc-qüdrət”, “əzəmət” deməkdir. “Mütləq inkar” bildirən لَا ədatının ismidir, “fəthə” üzərində (—) “məbnidir” (dəyişməzdir), nasb (təsirlik) halının yerindədir.

وَ – “və” bağlayıcıdır.

قُوَّةٌ – قُوَّةٌ “qüvvət”, “güc” deməkdir. حَوْلٌ və قُوَّةٌ sözləri sinonim sözlərdir. Burada قُوَّةٌ sözü حَوْلٌ sözünün mənasını gücləndirmək üçün gəlib. وَ bağlayıcısı ilə حَوْلٌ sözünə bağlandığına görə onun halına tabe olaraq “fəthə” üzərində (—) “məbnidir” (dəyişməzdir), nasb (təsirlik) halının yerindədir.

إِلَّا – İstisna ədatıdır. Burada “yalnız” xüsusiləşdirmə mənasını verir.

بِاللَّهِ – بِ هər fu-cəri burada لِلْإِسْتِعَانَةِ “yardım diləmək” mənasını bildirir. İbni Əbi Hətim رحمه الله “Təfsir” kitabında Abdullah ibn Abbasdan رضي الله عنه bu kəlmənin açıqlamasında deyir:

"لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ" قَالَ: "لَا حَوْلَ بِنَا عَلَيِ الْعَمَلِ بِالطَّاعَةِ إِلَّا بِاللَّهِ،
وَلَا قُوَّةَ لَنَا عَلَيِ تَرْكِ الْمَعْصِيَةِ إِلَّا بِاللَّهِ"

"Yalnız Allahın verdiyi güclə itaətləri yerinə yetirə bilərik və yalnız Allahın verdiyi qüdrətlə günahları tərək edə bilərik".

Əbu Musa əl-Əşaridən رضي الله عنه rəvayət edilən hədisdə:

"لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ" zikri Cənnətin xəzinələrindən sayılan bir kəlmədir" (əl-Buxari, 4205-ci hədis).

﴿وَلَا نَعْبُدُ إِلَّا إِيَّاهُ﴾

"Biz yalnız Ona ibadət edirik"

و - "və" bağlayıcıdır.

لَا – indiki zaman fellərini inkar edən النَّافِيَةُ inkar ədatıdır.

عَبَدَ – "ibadət edirik" deməkdir. نَعْبُدُ – "ibadət etmək" felinin indiki zaman I şəxsin cəm formasıdır. Təsiri feldir. Məfulu pozulmuşdur. Təqdiri شَيْئًا "heç bir şeyə" sözüdür. Mənası: لَّا نَعْبُدُ شَيْئًا إِلَّا إِيَّاهُ **"Ondan başqa heç bir şeyə ibadət etmirik"**.

إِلَّا - istisna ədatıdır. Burada "yalnız" xüsiləşdirmə mənasını verir.

إِيَّاهُ – "Ona" mənasını verir. Munfasıl (ayrı yazılan) nasb damiridir (əvəzliyidir). وَلَا نَعْبُدُ إِلَّا إِيَّاهُ İstisna cümləsində "mustəsənə minhu" (شَيْئًا "heç bir şeyə") qeyd olunmamışdır.

Buna görə də istisna cümləsi “mufarrağ” (naqis) cümlədir. Bu səbəbdən istisna ədatından sonra gələn **إِيَّاهُ** damiri (əvəzliyi) amilə (felə) uyğun olaraq nasb halındadır (bax: IV kitab, 15-ci dərs).

﴿لَهُ النِّعْمَةُ وَ لَهُ الْفَضْلُ وَ لَهُ الثَّنَاءُ الْحَسَنُ﴾

“Nemət Onundur, lütf Onundur və gözəl tərif Onadır”

لَهُ النِّعْمَةُ – **“Nemət Onundur”** deməkdir.

لَهُ – **“Onun”** deməkdir. لِ hərfu-cəridir. هُ muttəsil cərr damiridir (bitişik yazılan yiyəlik hal əvəzliyi).

لِ hərfu-cəri burada “sahiblik” mənasındadır. -in⁴ yiyəlik hal şəkilçisinin mənasını verir. Çünki, iki isim arasında (النِّعْمَةُ) “nemət” və هُ “O” əvəzliyi) gəlmişdir və bu isimlərdən biri digərinin mülkü olması mümkündür.

لَهُ النِّعْمَةُ – نِعْمَةٌ **“nemət”** deməkdir.

وَ – **“və”** bağlayıcıdır.

لَهُ الْفَضْلُ – **“lütf Onundur”** deməkdir.

لَهُ – **“Onun”** deməkdir.

لَهُ الْفَضْلُ – فَضْلٌ **“lütf”, “mərhəmət”** deməkdir.

لَهُ الثَّنَاءُ الْحَسَنُ – **“və gözəl tərif Onadır”** deməkdir.

لَهُ الثَّنَاءُ – ثَنَاءٌ **“tərif”** deməkdir. Tərif sözü mənəvi söz

olduğundan لِ hərfu-cəri burada “layiqlik” mənasındadır.

ل hərflu-cəri layiqlik mənasında -a² (-ya²) şəkilçisi kimi tərcümə olunur.

حَسَنٌ - الْحَسَنُ “gözəl” deməkdir. التَّنَاءُ “tərif” sözünün sifətidir. Erabda (halda) ona tabe olaraq raf (adlıq) halında gəlmişdir.

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾

“Allahdan başqa haqq məbud yoxdur”

Ətraflı əvvələ bax.

﴿مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾

“Kafirlərə xoş gəlməsə də, biz dini yalnız Ona məxsus edirik!”

مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ – “biz dini yalnız Ona məxsus edirik” deməkdir.

مُخْلِصُونَ – مُخْلِصِينَ “məxsus edənlər”, “ixlaslı olanlar” deməkdir. يُخْلِصُ – أَخْلَصَ “məxsus etmək”, “ixlaslı olmaq” felinin isim-failidir (indiki zaman feli sifətidir). أَخْلَصَ feli يُخْلِصُ – خَلَصَ “səmimi olmaq” felindəndir. مُخْلِصُونَ sözü مُخْلِصٌ “məxsus edən” sözünün düzgün kişi cinsi cəmidir. Cümlə tərkibində “hal” olduğuna görə nasb halında مُخْلِصِينَ gəlmişdir (bax: IV kitab, 14-cü dər).

لَهُ - “Ona” deməkdir, مُخْلِصِينَ sözü ilə əlaqədardır. Yəni, “dini yalnız Ona məxsus edirik”.

الدِّينَ - دِينَ “din” deməkdir. مُخْلِصِينَ isim-failin məfulu olduğuna görə nasbda (təsirlikdə) gəlib. Təsirli fellərin isim-faili fel kimi təsir edə bilər. Yəni, “dini Ona (Allaha) məxsus edərək لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ “Allahdan başqa haqq məbud yoxdur” deyirik.

وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ - “Kafirlərə xoş gəlməsə də” deməkdir.

وَأَوُّ الْحَالِ - hal (tərzi hərəkət) bildirir.

لَوْ - şərt ədatıdır, “-sa, -sə” şəkilçisi və ya “əgər.....sa²” mənasını verir. Şərti keçmiş zamana aid edir. Burada şərtin cavabı pozulub, لَوْ ədatından əvvəlki cümlə nəzərdə tutulur. Tam mənası:

وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ لَنَقُولُ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ

“Kafirlərə xoş gəlməsə də, biz dini Ona məxsus edərək لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ “Allahdan başqa haqq məbud yoxdur” deyirik”

كَرِهَ - “istəməmək”, “ikrah etmək”, “sevməmək”, “xoşa gəlməmək” deməkdir. İndiki zamanı يَكْرَهُ formasındadır.

الْكَافِرُونَ - “kafirler” deməkdir. يَكْفُرُ - كَفَرَ “küfr etmək” felinin isim-failidir. كَافِرٌ sözünün düzgün kişi cinsi cəmidir. كَرِهَ “istəməmək” felinin failidir.

4-cü zikr

﴿سُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ (ثَلَاثًا وَ ثَلَاثِينَ)، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ لَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾

“Allah pak və müqəddəsdir. Həmd Allahadır. Allah Böyükdür!” (hər birini otuz üç dəfə). **“Allahdan başqa haqq məbud yoxdur, O təkdir, Onun şəriki yoxdur. Mülk Onundur və həmd Onadır! O hər şeyə Qadirdir!”**

﴿سُبْحَانَ اللَّهِ﴾

“Allah pak və müqəddəsdir”

سُبْحَانَ – **“pak və müqəddəsdir”** deməkdir. سُبْحَانَ sözü سَبَّحَ – “təsbih etmək” felinin məsdəridir, qrammatik mövqeyi: “feli əvəz edən **məful mutlaqdır**”, أُسَبِّحُ “Allahı bütün nöqsan və naqisliklərdən tənzih edirəm (uzaqlaşdırıram)” felinin əvəzinə işlənib, bu səbəbdən mənsubdur (təsirlik haldadır) (məful mutlaqın feli əvəz edən növüdür. Bax: 4-cü kitab, 11-ci dərs). İzafə tərkibində mudafdır (təyini söz birləşmənin I tərəfi), bu səbəbdən tənvin düşmüşdür. (bax: I kitab 5-ci dərs).

لَفَطُ الْجَلَالَةِ – اللَّهُ burada mudafun ileyhdir (təyini söz birləşmənin II tərəfi) bu səbəbdən məcrurdur (yiyəlik haldadır).

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾

“Həmd Allahadır”

الْحَمْدُ – “həmd”, يَحْمَدُ – “tərif” حَمَدَ “həmd etmək” felinin məsdərdir, adi isim kimi işlənib. Burada ال artikli لِاسْتِعْرَاقِ الْجِنْسِ “eynicinsli əşyaların ümumiliyini bildirir” الْحَمْدُ - yəni “bütün həmdlər”, “bütün təriflər” deməkdir.

لِلَّهِ – “Allahadır” deməkdir. لِ hərfu-cəri səbəbindən məcrurdur (yiyəlikdədir). Burada لِ hərfu-cəri, “layiqlik” mənasındadır. لِ hərfu-cəri qoşulduğuna görə اللَّهُ sözünün əvvəlindəki əlif ا düşmüşdür. Çünki, qaydaya əsasən لِ hərfu-cəri ال artiklindən sonra ل “ləm” hərfi ilə başlayan sözlərə qoşulduqda ال artikli düşür (bax: I kitab, 6-cı dərs).

﴿اللَّهُ أَكْبَرُ﴾

“Allah Ən Böyükdür!”

اللَّهُ kəlməsi - إِلَهٌ sözünün ال artikli ilə müəyyənləşmiş variantıdır, əslî الْإِلَهُ kimidir. Çox işləndiyinə görə asanlıq üçün الْإِلَهُ sözündən ا “əlif” düşüb və ال artikli birbaşa لَهُ hissəsinə birləşib və ل “ləm” hərfi şəmsi hərf olduğuna

görə şəddələşib və söz اللّهُ formasına düşüb. Mənası: مَعْبُودٌ
“məbud” (ibadət olunan) deməkdir.

كَبُرَ - “Ən Böyük” deməkdir. يَكْبُرُ - “böyümək”
felindən düzəlmiş كَبِيرٌ “böyük” sifətinin üstünlük
dərəcəsidir.

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ لَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ
قَدِيرٌ﴾

**“Allahdan başqa haqq məbud yoxdur, O təkdir, Onun
şəriki yoxdur. Mülk Onundur və həmd Onadır! O hər
şeyə Qadirdir!”**

Ətraflı əvvəlki zikrə bax.

5-ci: əl-İxlas surəsi

سُورَةُ الْإِخْلَاصِ

əl-İxlas surəsi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴿١﴾ اللَّهُ الصَّمَدُ ﴿٢﴾ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ﴿٣﴾ وَكَمْ يَكُنْ لَهُ

﴿كُفُوًا أَحَدٌ ﴿٤﴾﴾

سُورَةٌ - سُورَةٌ “surə” sözünün lüğəti mənası “binanın mərtəbəsi” deməkdir. Quranın surələri də sanki Quranın mərtəbələridir. Bu səbəbdən belə adlanmışdır. (Lisən əl-Arab, 4/384). Digər rəylər də var.

أَخْلَصَ - يُخْلِصُ - الْإِخْلَاصِ “ixlas” sözü اِفْعَالُ babında olub يُخْلِصُ - اِخْلَاصُ “xalisləşdirmək”, “xüsusiləşdirmək” felinin isimləşmiş məsdəridir. يَخْلُصُ - خَلَصَ “saf olmaq”, “səmimi olmaq” felinin اَفْعَلُ babıdır. Bu bab isə icbar bildirir.

Fayda: Bu surənin nazil olmasına səbəb müşrüklərin Peyğəmbərin (*Ona və Ailəsinə Allahın salavat və salamı olsun*) yanına gəlib “bizə Rəbbini vəsf et. Nədir və nədəndir?” soruşmaları olub.

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾

“Mərhmətli və Rəhmli Allahın adı ilə!”

بِسْمِ – “adı ilə” deməkdir. بِ هərflu-cərdir (önqoşmadır), burada -la², “ilə” mənasında işlənib. Əslən بِأَسْمِ kimi olmalı idi. Müstəsna hal kimi burda اِسْمِ sözünün ا “əlifi” düşüb. بِ هərflu-cəri ilə məcrurdur (yiyəlik haldadır). İzafənin I tərəfidir (mudafdır).

Fayda: اِسْمِ “ad” sözünün əsli سُمُو sözündəndir. Sonundakı و hərfi pozulmuş, əvəzinə əvvəlinə ا əlavə olunub və س hərfi sukunlaşmış. Bu səbəbdən cəmlənərkən اَسْمَاءُ kimi cəmlənir. Əsli اَسْمَاوُ formasıdır. Elal qaydasına əsasən و hərfi həməzəyə ء çevrilib. Kiçildilərkən isə سُمِي (əsli: سُمُوِي) kimi kiçildir.

Başqa bir rəyə görə اِسْمِ “ad” sözü وَسْمٌ “əlamət”, “nişanə” sözündəndir. Bu rəy mənacə uyğun olsa da kök baxımından düzgün deyil.

اللَّهِ “Allah” kəlməsi – izafənin II tərəfidir (mudafun iləy).

رَحِمَ - يَرْحَمُ “Mərhmətli” deməkdir. الرَّحْمَنُ - الرَّحْمَنُ “rəhm etmək” felinin isim-failinin فَعْلَانُ babında mübaliğə formasıdır (bax: IV kitab 6-cı dərs). Mənası “geniş

mərhəmət sahibi” deməkdir. Yəni “Öz rəhmətilə bütün məxluqatı (həm mömini, həm kafiri) əhatə edən” deməkdir. الرَّحْمَنُ – sözü اللَّهِ sözünün bədəli (və ya sifəti) olduğu üçün cərr (yiyəlik) halındadır.

رَحِمَ – يَرْحَمُ “Rəhmli” deməkdir. Bu sifət də الرَّحِيمُ – الرَّحِيمُ “rəhm etmək” felinin isim-failinin فَعِيلٌ formasıdır. الرَّحِيمُ – sözü اللَّهِ sözünün bədəli (və ya sifəti) olduğu üçün cərr (yiyəlik) halındadır. Allah təalanın الرَّحِيمُ adı الرَّحْمَنُ adından daha xüsusidir. الرَّحْمَنُ “Öz rəhmətilə bütün məxluqatı (həm mömini, həm kafiri) əhatə edən” deməkdir, الرَّحِيمُ isə “Qiyamət günü yalnız möminlərə rəhmli olan” deməkdir. əl-Əzhab surəsinin 43-cü ayəsi buna dəlalət edir.

﴿وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا﴾

“(Allah) möminlərə qarşı Rəhmli” (əl-Əzhab, 43)

Fayda: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ “Mərhəmətli və Rəhmli Allahın adı ilə” ifadəsi istifadəsində بِ “ilə” hərfu-cəri məqamına uyğun nəzərdə tutulan, fellə əlaqəlidir. Yəni məsələn, əgər kitab oxuyarkən “Mərhəmətli və Rəhmli Allahın adı ilə” deyilərsə, burada “Mərhəmətli və Rəhmli Allahın adı ilə **oxuyuram**” nəzərdə tutulur. Və ya evdən çıxarkən “Mərhəmətli və Rəhmli Allahın adı ilə” deyilərsə, yəni, “Mərhəmətli və Rəhmli Allahın adı ilə **çıxıram**”

nəzərdə tutulur. Digər hallarda da məqamına uyğun fellər nəzərdə tutulur.

﴿ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴾

1- “De: “O Allah Təkdir!”

قَالَ – يَقُولُ “De!” – قُلْ “demək” felinin əmr formasıdır.

هُوَ – “O” III şəxs muzəkkər (kişi cinsi) bildirən munfasil (ayrı yazılan) damirdir (şəxs əvəzliyidir). Mübtədadır. Bir rəyə görə **“Allah Təkdir!”** mübtədə və xəbərdən ibarət ismi cümlədir. Digər rəyə görə **“O”** mübtədadır, **“Allah”** kəlməsi isə **هُوَ** -nın bədəlidir. **أَحَدٌ** isə xəbərdir.

أَحَدٌ – **“tək”** deməkdir. Əsli **وَاحِدٌ** “bir” sözüdür. Burada “vav” و hərfi “həmzə”yə ا çevrilib. (Bu dəyişiklik “sarf” elminə aiddir).

﴿ اللَّهُ الصَّمَدُ ﴾

2- “Allah Möhtac deyildir”

الصَّمَدُ – صَمَدٌ “heç nəyə möhtac olmayan” deməkdir. الصَّمَدُ Allah təalanın gözəl adlarından biridir. Mənası: *“heç nəyə möhtac olmayan, əksinə bütün məxluqatın Ona möhtac olduğunu bildirir”*. Kökü **يَصْمُدُ** – **صَمَدٌ** “yönəlmək” felindəndir. Məna baxımından الصَّمَدُ sözü isim-məfuldur,

hərfən: “Ona tərəf yönəlmiş” deməkdir. Yəni “öz ehtiyaclarını ödəmək üçün bütün məxluqlar Ona yönəlir”.

﴿ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ﴾

3- “O, nə doğub, nə doğulub”

لَمْ يَلِدْ – hərfən “doğmayıb” deməkdir. لَمْ – inkar ədatıdır, indiki zaman fellərinə daxil olub, feli cəzm edir və keçmiş zamanda inkar edir. وَكَذَلِكَ – يَلِدُ feli “doğmaq” felinin indiki zaman cəzm formasıdır. لَمْ inkar ədatı ilə cəzm olduğuna görə sonu sukunlaşıb.

وَلَمْ – “doğmaq” feli مِثَالٌ “misal” feldir (I kökü و olan fellərə deyilir). Əsli لَمْ يُولَدْ olmalı idi. İndiki zaman formasında و hərfi kəsre (—) ilə ي arasında gəldiyinə görə elal qaydasına əsasən düşmüş və fel يَلِدُ formasını almışdır (bax: II kitab 26-cı dər).

وَ - bağlayıcıdır.

لَمْ يُولَدْ - hərfən “doğulmayıb” deməkdir. Burada da لَمْ inkar ədatıdır.

يُولَدْ “doğulmaq” feli يَلِدُ “doğmaq” felinin məchul növüdür. لَمْ inkar ədatı səbəbindən cəzm olub. Misal fellərin məchul növü düzəlkən elal səbəbindən düşmüş I

kök (xəstə hərf و) qayıdır. (Bax: III kitab 3-cü dərs, “misal” fellərin məchul növünün düzəlməsi bölməsinə).

﴿وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ﴾

4- “Onun bənzəri də yoxdur”.

وَ - bağlayıcıdır.

لَمْ - inkar ədatıdır.

يَكُونُ – يَكُنْ – كَانْ felinin indiki zaman cəzm formasıdır.

كَانْ naqis feli ismi cümlələrə daxil olur, xəbəri nasb (təsirlikdə) edir. كَانْ naqis feli xəbəri mənaca keçmiş zamana, bəzən də indiki-davamedici zamana aid edir. Bu ayədə كَانْ naqis feli xəbəri indiki-davamedici zamana aid etmişdir. Necə ki, aşağıdakı ayədə:

﴿وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾

“Allah Biləndir, Müdrkdir.” (ən-Nisa 17)

Bu ayədə də كَانْ feli (كُفُوًا لَهُ) xəbəri (bənzərsiz olmağı) indiki-davamedici zamana aid etmişdir. Yəni Allahın nə keçmişdə bənzəri olub, nə indi bənzəri yoxdur, nə də heç vaxt bənzəri olmayacaq.

يَكُونُ – يَكُنْ – كَانْ feli – inkar ədatı ilə cəzm olduğuna görə II kök hərfi olan xəstə hərf و düşmüşdür. أَجْوَفُ كَانْ – يَكُونُ kök hərfi olan xəstə hərf و düşmüşdür.

“boş” fellərdəndir. Elal qaydasına əsasən “biri səhih (ن) digəri xəstə (و) olmaqla iki sakin hərf yanaşı gələrsə zəif olan xəstə hərf düşür”. Burada da iki sakin hərf (sakin ن və و hərlərinin) yanaşı gəlməsi səbəbindən zəif olan و hərfi düşmüşdür. (Bax: II kitab 27-ci dərs أَحْوَفُ “boş” fellərin cəzm forması).

لَهُ – “**Onun**” deməkdir. لْ hərfu-cəri və هُ bitişən əvəzliyindən ibarət şibhu-cümlədir. لْ hərfu-cəri əslində kəsrəlidir. I şəxsin tək bitişən əvəzliyi istisna olmaqla (لي) digər bitişən əvəzlilikləri ilə işləndikdə fəthələşir və لَنَا, لَهُ, لَنَا və s. olur.

كُفُوًا – كُفُوًا isimdir, mənası “bənzər”, “oxşar”, “tay” deməkdir. Burada كَانَ naqis felinin xəbəri olduğuna görə nasb olub və كُفُوًا şəklini alıb.

أَحَدٌ – əsli وَاحِدٌ “bir” sözüdür. Burada “vav” و hərfi “həmzə”yə ا çevrilib. كَانَ naqis felinin ismidir. Bu səbədən raf (adlıq) halındadır. Təsdiq cümlələrdə أَحَدٌ “bir nəfər”, “**tək**” mənasını verir. Məsələn:

﴿ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴾

“De: “O Allah Təkdir!”

İnkar cümlələrində isə “heç kəs” mənasını verir.
Məsələn:

﴿ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ﴾

“Onun heç bir bənzəri də yoxdur”

6-cı: əl-Fələq surəsi

سُورَةُ الْفَلَقِ

əl-Fələq (Sübh) surəsi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ﴿١﴾ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ﴿٢﴾ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ﴿٣﴾ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ﴿٤﴾ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ﴿٥﴾ ﴾

سُورَةُ – سُورَةٌ “surə” sözünün lüğəti mənası “binanın mərtəbəsi” deməkdir. Quranın surələri də sanki Quranın mərtəbələridir. Bu səbəbdən belə adlanmışdır (Lisən əl-Arab, 4/384). Digər rəylər də var.

فَلَقَ – يَفْلُقُ “Sübh çağı” deməkdir. فَلَاقَ – الْفَلَاقُ “parçalamaq” felindəndir. فَلَاقَ “sübh çağı” sözü فَعَلَ babındadır مَفْعُولٌ mənasındadır. Yəni “yarılmış” deməkdir. Sübh çağının belə adlandırılmasına səbəb sübh vaxtı sanki gecə yarılır, parçalanır və səhər açılır.

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾

“Mərhəmətli və Rəhmli Allahın adı ilə!”

əl-İxlas surəsinə bax.

﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾

1- De: “Sığınırım sübhün Rəbbinə!”

قُلْ – “De!” – يَقُولُ – قَالَ – “demək” felinin əmr formasıdır.

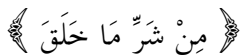
Burada müraciət Peyğəmbərə (*Ona və Ailəsinə Allahın salavat və salamu olsun!*) olsa da, bütün ümmətə aiddir.

أَعُوذُ – “sığınırım” deməkdir. يَعُوذُ – عَادُ felinin indiki zaman I şəxsin tək formasıdır. Sığınmaq – kiminsə yanına sığınaraq ondan imdad, yardım diləmək deməkdir. Bu felin üç məsdər forması var: عَوَّذُ, عِيَاذُ, مَعَاذُ.

عَادُ feli eyni zamanda iki hərfu-cərlə (önqoşma ilə) عِ (a²) və مِنْ (-dan²) ilə işlənir. مِنْ hərfu-cəri şəridən sığınılan ismə (şeytan və s.), عِ hərfu-cəri isə şəridən sığınılan (Allah) sözüne qoşulur.

عِ – “sübhün Rəbbinə” deməkdir. عِ hərfu-cəri işləndiyi feldən asılı olaraq bir çox mənalarda işlənir. Burada –a² şəkilçisinin mənasını verir. رَبُّ kəlməsi عِ hərfu-cərinin təsirindən məcrurdur (yiyəlik haldadır). İzafənin I tərəfi (mudaf) olduğundan tənvin düşmüşdür.

الْفَلَقِ – “sübhün” deməkdir. İzfənin II tərəfi (mudafun ileyh) olduğundan məcrurdur (yiyəlik haldadır).

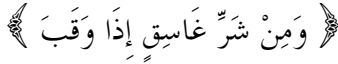
2- Məxluqatının şərindən

أَعُوذُ - مِنْ “sığınırım” feli ilə əlaqəli olan hərfu-cərdir. İşləndiyi feldən asılı olaraq bir çox mənələrdə gəlir. Burada -dan² şəkilçisinin mənasını verir.

شَرٌّ - شَرٌّ “şərr” deməkdir. İzfənin I tərəfi (mudaf) olduğuna görə tənvisizdir.

مَا – nisbi əvəzlikdir (ismul-movsul). الَّذِي mənasındadır. Hərfi mənası “o şey ki”, “nə ki,” mənasını verir. Burada izfənin II tərəfi (mudafun ileyh) olduğundan “o şeyin ki,” mənasını verir. Hallanmadığına görə dəyişməyib, cərr (yiyəlik) halın yerindədir.

خَلَقَ – keçmiş zaman felidir. Mənası “yaratdı” deməkdir. مَا nisbi əvəzliyindən sonra işlənən və nisbi əvəzliyin mənasını açıqlayan feli cümlədir (صِلَةُ الْمَوْصُولِ). خَلَقَ felinin faili Allaha aid olan هُوَ “O” nəzərdə tutulan damirdir (şəxs əvəzliyi). Məfulu isə مَا nisbi əvəzliyinə aid olan pozulmuş مُتَّصِل damirdir (bitişən əvəzlik) (bax: III kitab, 8-ci dərs). Ayənin hərfi mənası: “Allahın yaratdığı məxluqatların şərindən” deməkdir.

3- çökən zülmətin şərindən,

وَ - bağlayıcıdır.

مِنْ - أَعُوذُ “sığınırım” feli ilə əlaqəli olan hərfu-cərdir. İşləndiyi feldən asılı olaraq bir çox mənalarda gəlir. Burada -dan² şəkilçisinin mənasını verir.

شَرٌّ - شَرٌّ “şərr” deməkdir. İzfənin I tərəfi (mudaf) olduğuna görə tənvinsizdir.

عَسَقَ - يَعْسُقُ “çökən zülmət” deməkdir. غَاسِقٍ - غَاسِقٍ “qaranlıq çökmək” felinin isim-failidir (indiki zaman feli sifəti). İzfənin II tərəfi (mudafun ileyh) olduğundan məcrurdur (yiyəlik haldadır).

إِذَا - zərf mənasını verən olan şərt ədatıdır. “O zaman ki” mənasındadır.

وَقَبَ - keçmiş zaman felidir. Mənası “qaralmaq” deməkdir. İndiki zamanı يَقِبُ məsdəri وَقُوبٌ kimidir. وَقَبَ felinin faili غَاسِقٍ “çökən zülmət” sözünə aid olan (qayıdan) هُوَ “o” nəzərdə tutulan damirdir (şəxs əvəzliyi). Ayənin hərfi mənası: “qaranlığı, zülməti hər yerə çökən gecənin şərindən” deməkdir.

﴿ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ﴾

4- düyünlərə üfürən cadugər qadınların şərindən

وَ – bağlayıcıdır.

مِنْ –dan² şəkilçisinin mənasını verən və أَعُوذُ “sığınırım” feli ilə əlaqəli olan hərfu-cərdir.

النَّفَّاثَاتُ – نَفَّاثَاتُ “üfürən (cadugər) qadınlar” deməkdir.

Bu söz (يَنْفُثُ) – يَنْفِثُ felindəndir. Mənası: “ağızdan az tüpürcəklə hava çıxartmaq”, yəni, tüpürməyin yüngül formasıdır. Məsələn, Peyğəmbər (*Ona və Ailəsinə Allahın salavat və salamı olsun*) əl-İxlas, əl-Fələq və ən-Nəs surələrini ovucuna oxuyub, bu cür ovucuna üfürüb əlini bütün bədəninə sürtərdi. Bu felin isim-faili (indiki zaman feli sifəti) نَافِثُ “üfürən” sözüdür. Qadın cinsində نَافِثَةٌ olur, yəni “üfürən qadın”. Bu sözün فَعَالَةٌ mübaligə forması نَفَّاثَةٌ olacaq, yəni, “çox üfürən qadın” deməkdir. نَفَّاثَةٌ sözünün cəmi isə نَفَّاثَاتُ “yəni çox üfürən qadınlar” olacaq.

Fayda: Ayə həm kişi, həm də qadınları əhatə edir. Sadəcə qadınların xüsusi ilə qeyd olunması تَغْلِيْبٌ “təğlib” (üstələmək) səbəbindəndir. Çünki qadınlar bu işlə daha çox məşğul olur.

فِي – hərfu-cərdir. İşləndiyi feldən asılı olaraq bir çox mənalarda gəlir. Burada -a² şəkilçisinin mənasını verir.

عُقْدَةٌ “düyün” deməkdir. عَقْدٌ – الْعُقْدُ cəmidir. فِي hərfu-cəri səbəbindən məcrurdur (yiyəlik haldadır).

﴿وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ﴾

5- və həsəd aparan zaman paxılın şəridən!

وَ – bağlayıcıdır.

أَعُوذُ “sığınırım” –dan ۲ şəkilçisinin mənasını verən və feli ilə əlaqəli olan hərfu-cərdir.

حَسَدٌ – يَحْسُدُ “həsəd edən” deməkdir. حَاسِدٍ – حَاسِدٍ “həsəd etmək” felinin isim-failidir (indiki zaman feli sifəti). فِي hərfu-cəri səbəbindən məcrurdur (yiyəlik haldadır).

إِذَا – zərf mənasını verən şərt ədatıdır. Hərfən “o zaman ki” mənasındadır.

حَسَدٌ – keçmiş zaman felidir. Mənası “həsəd etmək” deməkdir. حَاسِدٌ felinin faili isə حَاسِدٌ “həsəd edən” sözüne aid olan (qayıdan) هُوَ “o” nəzərdə tutulan damirdir (şəxs əvəzliyi).

Fayda: əl-Fələq surəsinin əl-İxlas surəsindən sonra gəlməsinin hikməti

Muhəmməd Əmin əş-Şingiti رَحِمَهُ “Ədvəul-Bəyən” təfsir kitabında deyir: “Allah ﷻ əl-İxlas surəsində Allahın

təkliyindən və ibadətin Allaha xalis etmək barədə danışdı. İxlas - imanla şirkin mübarizəsidir və Peyğəmbərlə *(Ona və Ailəsinə Allahın salavat və salamı olsun)* düşmənləri arasında mübarizənin əsas səbəbidir. Bu surədən sonra Allah qullarına məxluqun şərindən Ona sığınmaq üçün surə öyrətmişdir”.

Nazil olma səbəbi: Təfsir alimləri qeyd edirlər ki, Al-Fələq və Ən-Nəs surələri Ləbid ibn Asamın Peyğəmbərə *(Ona və Ailəsinə Allahın salavat və salamı olsun)* sehr etməsi səbəbindən nazil olmuşdur. Ləbid ibn Asam Peyğəmbərə *(Ona və Ailəsinə Allahın salavat və salamı olsun)* sehr etdiyi zaman Allah Peyğəmbərinə *(Ona və Ailəsinə Allahın salavat və salamı olsun)* bunu xəbər etmiş və bu surələri (Al-Fələq və Ən-Nəs) nazil etmişdir.

7-ci: ən-Nəs surəsi

سُورَةُ النَّاسِ

ən-Nəs surəsi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴿١﴾ مَلِكِ النَّاسِ ﴿٢﴾ إِلَهِ النَّاسِ ﴿٣﴾ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ ﴿٤﴾ الْخَنَّاسِ ﴿٥﴾ الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ﴿٦﴾ مِنَ الْغَيْتِ وَالنَّاسِ ﴿٧﴾﴾

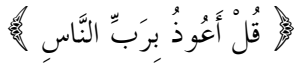
سُورَةُ – سُوْرَةٌ “surə” sözünün lüğəti mənası “binanın mərtəbəsi” deməkdir (əvvələ bax). İzafənin I tərəfi (mudaf) olduğundan tənvin düşmüşdür.

النَّاسِ – النَّاسُ “insanlar” deməkdir. إِنْسَانٌ “insan” sözünün cəmidir. Bu söz يَأْنِسُ – أُنْسَ – “ünsiyyət qurmaq”, “bir-birinə öyrəşmək” sözündəndir. Əksi (antonimi) مُفْتَرَسٌ “vəhşi”, “təklidə yaşayan” deməkdir. İnsan təklidə yaşaya bilmədiyi üçün, daim ünsiyyət tələb etdiyi üçün belə adlanmışdır. İzafənin II tərəfi (mudafun ileyh) olduğundan məcrurdur (yiyəlik haldadır).

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾

“Mərhəmətli və Rəhmli Allahın adı ilə!”

əl-İxlas surəsinə bax.

1- De: "Sığınırım insanların Rəbbinə,

قُلْ – "De!" – يَقُولُ – قَالَ "demək" felinin əmr formasıdır.

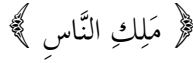
Burada müraciət Peyğəmbərə (*Ona və Ailəsinə Allahın salavat və salamı olsun*) olsa da, bütün ümmətə aiddir.

أَعُوذُ – "sığınırım" deməkdir. يَعُوذُ – عَادَ felinin indiki zaman I şəxsin tək formasıdır. Sığınmaq – kiminsə yanına sığınaraq ondan imdad, yardım diləmək deməkdir. Bu felin üç məsdər forması var: عَوَّذُ, عَيَّاذُ, مَعَّاذُ.

عَادَ feli eyni zamanda iki hərfu-cərlə (önqoşma ilə) عَ – (-a²) və مِنْ (-dan²) ilə işlənir. مِنْ hərfu-cəri şəridən sığınılan ismə (şeytan və s.), عَ hərfu-cəri isə şəridən sığınılan (Allah) sözünə qoşulur.

بِرَبِّ النَّاسِ – "insanların Rəbbinə" deməkdir. بِ hərfu-cəri işləndiyi feldən asılı olaraq bir çox mənalarda işlənir. Burada –a² şəkilçisinin mənasını verir. رَبُّ kəlməsi بِ hərfu-cərinin təsirindən məcrurdur (yiyəlik haldadır). İzafənin I tərəfi (mudaf) olduğundan tənvin düşmüşdür.

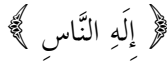
النَّاسِ – "insanların" deməkdir. İzafənin II tərəfi (mudafun ileyh) olduğundan məcrurdur (yiyəlik haldadır).

2- insanların Hökmdarına,

رَبِّ - مَلِكٍ "hökmdar" deməkdir. Əvvəlki ayədə رَّبِّ "Rəbb" sözünün bədəlidir (və ya sifətidir). Bu səbəbdən məcrurdur (yiyəlik haldadır). İzafənin I tərəfi (mudaf) olduğundan tənvin düşmüşdür.

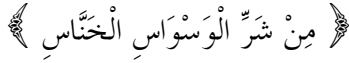
النَّاسِ "insanların" izafənin II tərəfi (mudafun ileyh) olduğundan məcrurdur (yiyəlik haldadır).

3- insanların məbuduna!

رَبِّ - إِلَهِ "məbud" deməkdir. Əvvəlki ayədə رَّبِّ "Rəbb" sözünün bədəlidir (və ya sifətidir). Bu səbəbdən məcrurdur (yiyəlik haldadır). İzafənin I tərəfi (mudaf) olduğundan tənvin düşmüşdür.

النَّاسِ "insanların" izafənin II tərəfi (mudafun ileyh) olduğundan məcrurdur (yiyəlik haldadır).

4- Vəsvəsə verənin, Allahın adı çəkiləndə isə hövlündən geri çəkilən şeytanın şərindən

مِنْ –dan² şəkilçisinin mənasını verən və أَعُوذُ “sığınırım” feli ilə əlaqəli olan hərfu-cərdir.

شَرٌّ – شَرٌّ “şərr” deməkdir. İzafənin I tərəfi (mudaf) olduğuna görə tənvinlidir. مِنْ hərfu-cərinin təsirindən məcrurdur (yiyəlik haldadır).

وَسْوَاسٍ – يُوسِسُ “pis fikirlər təlqin etmək” (pis fikirləri beyinə salmaq) deməkdir. الْوَسْوَاسُ isim-fail (indiki zaman feli sifət) mənasını verən sözdür. Felin məsdəri isə وَسَّوَسَ “vəsvəsə vermək” sözüdür. الْوَسْوَاسِ “vəsvəsə verən” dedikdə şeytan nəzərdə tutulur. İzafənin II tərəfi (mudafun ilə) olduğundan məcrurdur (yiyəlik haldadır).

الْخَنَّاسِ – “(Allahın adı çəkiləndə isə hövlündən) geri çəkilən” deməkdir. يَخْنَسُ – خَنَّسَ “geri çəkilmək”, “qaçıb gizlənmək”, “uzaqlaşmaq” felinin isim-failinin (indiki zaman feli sifətin) فَعَّالٌ mübaliğə vəznidir, yəni, hər dəfə “Allahın adı çəkiləndə çox qorxub geri çəkilən” deməkdir. الْوَسْوَاسِ “vəsvəsə verən” sözünün birinci sifəti olduğundan məcrurdur (yiyəlik haldadır).

﴿الَّذِي يُوسِّسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ﴾

5- O şeytan ki, insanların ürəklərinə vəsvəsə salır

الَّذِي – ismul-movsuludur (nisbi əvəzlikdir), “**hansı ki, ..**” mənasını verir. الوَسَّاسِ “vəsvəsə verən” sözünün ikinci sifətidir.

يُوسِّسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ “**insanların ürəklərinə vəsvəsə salır**” feli cümləsi silatul-movsuludur. Burada ayələrin tərtibi pozulmasın deyə الَّذِي ismul-movsul (nisbi əvəzliyi) və silətul movsul (feli cümlə) hərfi tərcümə olunur.

يُوسِّسُ – “**vəsvəsə salır**” deməkdir. وَسَّاسَ “vəsvəsə salmaq” (pis fikirlər təlqin etmək) felinin mudarisidir (indiki zaman formasıdır).

فِي – hərfu-cərdir, يُوسِّسُ “vəsvəsə salır” feli ilə əlaqəlidir. İşləndiyi feldən asılı olaraq müxtəlif cür tərcümə olunur. Burada –a² şəkilçisinin mənasını verir.

صُدُورٌ – صُدُورٌ “**ürəklər**”, “**sinələr**”, “**kökslər**” deməkdir. صُدْرٌ sözünün cəmidir. فِي hərfu-cərinə görə məcrurdur (yiyəlik haldadır).

النَّاسِ “**insanların**” izafənin II tərəfi (mudafun ileyh) olduğundan məcrurdur (yiyəlik haldadır).

﴿ مِنْ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ﴾

6- cinlərdən də olur, insanlardan da!

مِنْ (-dan²) - hərfu-cərdir, مِنَ الْبَيِّنَاتِ “bəyanedicisi”, “açıqlayıcı” mənasındadır (bax: III kitab, 2-ci dərs, مِنْ hərfu-cərinin mənalari mövzusuna). Əvvəlki ayədə şəhirdən sığınilan şeytanın növünü bəyan edir və bildirir ki, həmin şeytan cinlərdən də olur, insanlardan da.

الْجِنَّةِ - “**cinlər**” deməkdir, جَنَّ “cin” sözünün cəmidir. Bu söz يَجْنُ - جَنَّ “gizlətmək” felindəndir. İnsanlara görünmədiyi, gözlərdən gizli qaldığı üçün belə adlanmışdır. مِنْ hərfu-cəri səbəbindən məcrurdur (yiyəlik haldadır).

وَ - bağlayıcıdır.

النَّاسِ - “**insanlardan**” deməkdir. الْجِنَّةِ “cinlər” sözünə bağlandığına görə məcrurdur (yiyəlik haldadır).

8-ci: Ayətul kursı

آيَةُ الْكُرْسِيِّ

Kursi ayəsi (əl-Bəqərə, 255)

﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ
وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا
خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ﴾

“Allah, Ondan başqa ibadətə layiq olan məbud yoxdur, əbədi Yaşayandır, bütün yaratdıqlarının Qəyyumudur. Onu nə mürgü, nə də yuxu tutar. Göylərdə və yerdə nə varsa, Ona məxsusdur. Onun izni olmadan Onun yanında kim havadarlıq edə bilər? O, məxluqatın gələcəyini və keçmişini bilir. Onlar Onun elmindən, Onun istədiyindən başqa heç bir şey qavraya bilməzlər. Onun Kürsüsü göyləri və yeri əhatə edir. Bunları qoruyub saxlamaq Ona ağır gəlmir. O, Ucadır, Uludur”

آيَةٌ – آيَةٌ “ayə” sözü lüğətən bir çox mənalarda gəlir. Bu mənələrdən: 1- “əlamət”, “nişanə”, 2- “mücüzə”, 3- “cəm olma”. Quran ayələrinin آيَةٌ “ayə” adlanmasında lüğəti mənələrdən hansı birinin nəzərdə tutulması barədə alimlərin üç rəyi vardır:

1. Quran ayəsi “əlamət”, “nişanə” sözüdür. Çünki cümlənin bitməsinin əlamətidir.

2. "Möcüzə" sözüdür. Çünki Quran ayələri möcüzədir, bəşər övladı bu cür söz gətirməyə acizdir.

3. "Cəm olma" sözüdür. Çünki ayələr hərflər toplumundan ibarətdir. (Təfsir İbn Kəsir, 1/100)

كُرْسِيٌّ - الْكُرْسِيُّ "kursü" deməkdir. كُرْسٍ - يُكْرَسُ "bir şeyi başqa bir şeyin üzərinə qoyub sabit etmək" felindədir. الْكُرْسِيُّ "dəftər" sözü də bundandır. Çünki vərəqlər bir-birinin üzərinə qoyulub. Burada mənası "ərşin ayaqlığı" nəzərdə tutulur.

Fayda: Kursi ayəsi Qurani Kərimin əzəmətli ayələrindədir. Hədislərin birində Ubey ibn Kəb رضي الله عنه deyir: Bir dəfə Allahın Elçisi (Ona və Ailəsinə Allahın salavat və salamu olsun) məndən soruşdu: "Quranda ən əzəmətli ayənin hansı olduğunu bilirsənmi?". Mən dedim: "Allah və Rəsulu daha yaxşı bilir". Peyğəmbər (Ona və Ailəsinə Allahın salavat və salamu olsun) mənə bu sualı bir neçə dəfə təkrar etdi. Sonra dedi: "Bu Kursi ayəsidir". (Əbu Davud, 1460)

Başqa bir hədisdə Allah Elçisi (Ona və Ailəsinə Allahın salavat və salamu olsun) deyir: "Kim (vacib) namazdan sonra "Kursi ayəsini" oxusa, onun Cənnətə daxil olmasına ölümdən başqa heç nə mane ola bilməz". (əN-Nəsai "Aməlul-Yəumi vəl-Leyl", 100, əl-Albani bu hədisi "səhih" hesab etmişdir. Bax: "Səhihul-Cami", 5/339; "Silsilətul-Əhadisi-s-Səhihə" 2/697 №972).

﴿ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ﴾

“Allah, Ondan başqa ibadətə layiq olan haqq məbud yoxdur, əbədi Yaşayandır, bütün yaratdıqlarının Qəyyumudur”

اللَّهُ “Allah” kəlməsi - إِلَهٌ sözünün ال artikli ilə müəyyənləşmiş variantıdır, yəni əsli الْإِلَهُ kimidir. Çox işləndiyinə görə asanlıq üçün الْإِلَهُ sözün əvvəlindəki ا “əlif” düşüb və söz اللَّهُ formasına düşüb. Mənası: مَعْبُودٌ “məbud” (ibadət olunan) deməkdir.

لَا – “(Heç) yoxdur” deməkdir. التَّائِبَةُ لِلْجَنَسِ “mütləq inkar” bildirən ədatdır. Bu ədatından sonra həmişə nəkira (qeyri-müəyyən) isim gəlir və ədat bu isimlə eynicinsdə olan sözləri tam inkar edir və “heç yoxdur” mənasını verir.

إِلَهٌ – إِلَهٌ “məbud” deməkdir. “Mütləq inkar” bildirən لَا ədatının ismidir. لَا ədatının xəbəri isə pozulmuş və بِحَقِّ “haqq”, “layiq olan” sözü nəzərdə tutulur. (Ətraflı əvvələ bax).

إِلَّا – “başqa” deməkdir. İstisna ədatıdır.

هُوَ – “O” şəxs əvəzliyidir. اللَّهُ “Allah” sözünə aiddir. Qrammatik mövqeyi: “mütləq inkar” bildirən لَا ədatının isminin (إِلَهُ sözünün) bədəlidir.

الْحَيُّ - “**Əbədi Yaşayan**” deməkdir. Allahın adlarından biridir. يَحْيَا - حَيٍّ “yaşamaq” felindəndir.

Fayda: Ayə Yaradanın اللهُ “**Allah**” adı ilə başladı. Çünki bu ad Allahın ən əzəmətli adıdır və ən müəyyən addır. Daha sonra Allahın digər batil məbudlardan fəqli olaraq həyat sifətinə malik olmasını bildirmək üçün الْحَيُّ “**Əbədi Yaşayan**” adı gəldi.

الْقِيَوْمُ - “**Qəyyum**” deməkdir. قَامَ - يَقُومُ “durmaq” felinin isim-failinin فِعْلٌ mübaliğə babıdır. Mənası: “**Əbədi qalan, hər şeyi idarə edən, bəndələrin işini yoluna qoyan**” deməkdir. قِيَوْمٌ sözünün əsli قِيَوْمٌ formasıdır. Elal qaydasına görə و hərfindən əvvəl sakin “yə” gəldiyinə görə و “vav” hərfi “yə” ي hərfinə çevrilib və yanaşı gələn iki ي hərfi idğam olunub قِيَوْمٌ formasına düşüb.

Ayənin اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقِيَوْمُ **hissəsinin qrammatik təhlili:**

الله - “**Allah**” kəlməsi mübtədadır.

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ - “**Ondan başqa ibadətə layiq olan haqq məbud yoxdur**” cümləsi xəbərdir.

الْحَيُّ - ikinci xəbər və ya هُوَ əvəzliyinin “bədəl”idir.

الْقِيَوْمُ - üçüncü xəbər və ya هُوَ əvəzliyinin “bədəl”idir.

﴿ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ ﴾

“Onu nə mürgü, nə də yuxu tutar”

لَا - indiki zaman felini inkar edən ədatıdır.

تَأْخُذُهُ - يَأْخُذُ - أَخَذَ “götürmək”, “əhatə etmək”, “(yuxu) tutmaq” felinin indiki zaman III şəxsin muənnəs (qadın cinsi) tək formasıdır. هُ “Onu” (Allahı) bitişik yazılan nasb (təsirlik hal) damiridir, “məful bihi”dir.

سِنَّةٌ - “mürgü” deməkdir. يَسِنُ - وَسِنَ “yuxu tutmaq”, “mürgü tutmaq” felindəndir. تَأْخُذُ “(yuxu) tutmaq” felinin failidir, bu səbəbdən raf (adlıq) halındadır.

وَ - bağlayıcıdır.

لَا - “nə də” mənasını verən ədatdır. Bu ədat الرَّائِدَةُ لَا cümlədə inkarı gücləndirmək məqsədilə əlavə olunur.

Fayda: Təfsir alimləri qeyd edirlər ki, əgər ayənin bu hissəsində لَا ədatı gəlməsəydi bu zaman məna “Onu yuxu və mürgü eyni zamanda tutmur” olardı. لَا ədatı gəlməklə Allahı bütün hallarda yuxu və mürgüdən tənzih edərək (uzaqlaşdıraraq) mənanı gücləndirir.

نَوْمٌ - “yuxu” deməkdir. يَنَامُ - نَامَ “yatmaq” felinin məsədridir.

﴿لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾

“Göylərdə və yerdə nə varsa, Ona məxsusdur”

لَهُ – “Ona məxsusdur” deməkdir. لِ hərflu-cəri burada maliklik, sahiblik mənasındadır. هُ bitişik yazılan cərr (yiyəlik hal) damiridir.

مَا – “nə varsa” deməkdir. İsmul-movsuldur (nisbi əvəzlikdir) الَّذِي mənasındadır. Hərfi mənası “nə ki,” deməkdir.

فِي السَّمَاوَاتِ – “Göylərdə” deməkdir. Silətul movsuldur, yəni, مَا ismul-movsulunu (nisbi əvəzliyi) açıqlayan şibhu cümlədir. فِي - hərflu-cərdir, burada -da² (içində) mənasını verir.

السَّمَاوَاتِ – سَمَاوَاتٌ “göylər”, “səmələr” سَمَاءُ sözünün cəmidir. Düzgün muənnəs (qadın cinsi) cəmdir. فِي hərflu-cəri səbəbindən məcrurdur (yiyəlik haldadır). سَمَا – يَسْمُو “uca olmaq”, “yüksək olmaq” felindəndir. Məsdəri سُمُو “yüksək olmaq” sözüdür. سَمَاءُ “göy”, “səma” sözü də buradan düzəlib. “Səmələr” dedikdə “yeddi səma” nəzərdə tutulur.

وَ - bağlayıcıdır.

الأَرْضُ - أَرْضٌ “yer” deməkdir. فِي hərfu-cəri səbəbindən məcrurdur (yiyəlik haldadır).

﴿مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ﴾

“Onun izni olmadan Onun yanında kim havadarlıq edə bilər?”

مَنْ - “kim?” deməkdir. Sual əvəzliyidir. Burada sual cümləsi inkar mənasında işlənib, yəni, **“heç kəs Onun izni olmadan Onun yanında şəfaət edə bilməz”**.

ذَا - yaxın üçün işlənən işarə əvəzliyidir. **“Bu”** mənasını verir. Çox vaxt əvvəlinə diqqət yönəltmək məqsədilə هـ hərfi qoşulur və işarə əvəzliyi هَذَا formasında olur.

الَّذِي - ismul-mövşuldur (nisbi əvəzlikdir), hərfən “o kəs ki,” mənasını verir. Qrammatik mövqeyi: ذَا işarə əvəzliyinin bədəlidir.

يَشْفَعُ - **“havadarlıq edir”** deməkdir. شَفَعَ “havadarlıq etmək”, “şəfaət etmək” felinin indiki zaman formasıdır.

عِنْدَهُ - **“Onun yanında”** deməkdir. عِنْدَ zərfdir. هُ “onun” bitişik yazılan cərr (yiyəlik hal) damiridir (şəxs əvəzliyidir).

إِلَّا - İstisna ədatıdır. Hərfən **“başqa”** deməkdir.

بِإِذْنِهِ - **“Onun izni ilə”** deməkdir. بِ hərfu-cərdir. Burada -la² şəkilçisinin mənasını verir.

إِذْنٌ “icazə”, “izin” deməkdir. بِ هərflu-cəri ilə məcrurdur (yiyəlik haldadır).

هُ “Onun” şəxs əvəzliyidir. Əsli ه kimidir. Dilin rahatlığı üçün ه kəsrləşib.

Fayda: Cümlənin إِلَّا بِإِذْنِهِ hissəsi hal yerindədir. Cümlənin mənası belədir: “**Həç kəs Onun yanında şəfaət edə bilməz, yalnız Allahın icazə verdiyi haldan başqa**”.

﴿يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ﴾

“O, məxluqatın gələcəyini və keçmişini bilir”

يَعْلَمُ – “**bilir**” deməkdir. عَلِمَ “bilmək” felinin mudarisidir (indiki zaman formasıdır). Felin faili isə nəzərdə tutulmuş və Allaha aid olan هُو damiridir (şəxs əvəzliyidir).

مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ – “**onların (məxluqatın) önlərində olanı**” deməkdir.

مَا – ismul-movsuldur (nisbi əvəzlikdir). يَعْلَمُ – “**bilir**” felinin məfuludur. Hərflər “nəyi ki,” “o şeyi ki,” mənasını verir.

بَيْنَ - zərfdır, hərflər “arasında” mənasındadır. بَيْنَ “iki əl” və ya أَيْدٍ “əllər” sözlərinə izafə olmuş şəkildə gəldikdə “**ön**”, “**qabaq**” mənasını verir.

“əl” يَدُ “əllər” أَيَدٍ - hərfən “onların əlləri” deməkdir. أَيَدِيَّ kimidir. ال sözlünün cəmidir. أَيَدٍ manqus isimdir. Əsli أَيَدِيَّ kimidir. ال artiklsız və izafədən kəsildikdə sonundakı ي hərfi düşür əvəzinə tənvin əlavə olunur və söz أَيَدٍ kimi yazılır. İzafə olunduqda, ال artikli qoşulduqda və ya nasbdə (təsirləkdə) olanda ي hərfi qayıdır. هُمْ أَيَدٍ hissəsində أَيَدٍ sözü هُمْ “onların” əvəzliyinə izafə olduğu üçün ي hərfi qayıdıb.

أَيَدِيَّ بَيْنَ şibhu cümləsinin hərfi mənası “əllərin arasında” olsa da mənacə أَمَامَهُمْ “önü”, “qabağı” nəzərdə tutulur. أَيَدِيَّ بَيْنَ şibhu cümləsi مَا ismul-movsuldan (nisbi əvəzləkdən) sonra gələn və onu açıqlayan silətul movsuldur.

وَمَا خَلْفَهُمْ - “onların (məxluqatın) arxalarında olanı” deməkdir.

وَ bağlayıcıdır.

مَا - ismul-movsuldur (nisbi əvəzləkdir), وَ bağlayıcısı ilə يَعْلَمُ “bilir” felinin məfuluna (əvvəlki مَا ismul-movsula) bağlanıb.

خَلْفَهُمْ - “onların (məxluqatın) arxalarında” deməkdir. خَلْفَهُمْ zərfdir. هُمْ “onların” əvəzliyinə izafə olunub.

şibhu cümləsi مَا ismul-movsuldən (nisbi əvəzlikdən) sonra gələn və onu açıqlayan silətul movsuldur.

Ayənin مَا يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ hissəsinin geniş mənası: “O (Allah), onların (yaranmışların) önlərində və arxalarında olanı (nə olub, nə olur və nə olacağını) bilir” deməkdir.

﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ﴾

“Onlar Onun elmindən, Onun istədiyindən başqa heç bir şey qavraya bilməzlər”

وَ - bağlayıcıdır.

لَا يُحِيطُونَ - “qavraya bilməzlər” deməkdir. لَا - inkar ədatıdır, indiki zaman felini inkar etmək üçün işlənir.

أَحَاطَ - يُحِيطُ - يُحِيطُونَ “əhatə etmək”, “qavramaq”, “tam dərk etmək” felinin indiki zaman III şəxs muzəkkər (kişi cinsi) cəm formasıdır.

الرَّائِدُ بِشَيْءٍ - “heç bir şey” deməkdir. Burada بِ hərəfu-cəri əlavədir. Yəni cümlənin mənasını gücləndirmək üçün əlavə edilib.

شَيْءٌ - “bir şey” deməkdir. بِ hərəfu-cəri ilə gəldiyinə görə məcrurdur (yiyəlik haldadır). لَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ şibhu cümləsi “qavraya bilməzlər” feli ilə əlaqəlidir. شَيْءٌ sözü təsdiq cümlələrdə “bir şey” mənasını verir, inkar cümlələrində isə

“heç bir şey” mənasını verir. Burada da inkar cümləsində gəldiyinə görə “heç bir şey” mənasını verir.

مِنْ عِلْمِهِ - “**Onun elmindən**” deməkdir.

مِنْ - hərfu-cərdir, -dan² şəkilçisinin mənasını verir.

Burada الْبَيَّانِيَّةُ açıqlama mənasındadır, yəni, بِشَيْءٍ - “heç bir şey” şibhu-cümləni açıqlayır.

عِلْمِهِ - “Onun elmi” deməkdir. عِلْمٌ “elm” sözü مِنْ hərfu-cəri ilə məcrurdur (yiyəlik haldadır). هُ “Onun” şəxs əvəzliyinə izafə olunub, dilin rahatlığı üçün هـ kəsrələşib.

إِلَّا بِمَا شَاءَ - “**Onun istədiyindən başqa**” deməkdir.

إِلَّا - istisna ədatıdır, “**başqa**” deməkdir.

بِمَا شَاءَ - “**Onun istədiyindən**” deməkdir.

بِمَا - بِ هərfu-cərdir. مَا - ismul-movsuldur (nisbi əvəzlikdir). بِمَا şibhu-cümləsi بِ شَيْءٍ şibhu-cümləsi kimi نَ يُحِيطُونَ feli ilə əlaqəlidir.

يَشَاءُ - “istəmək” deməkdir. Mudarisi (indiki zamanı) يَشَاءُ kimidir. شَاءَ feli مَا ismul-movsuldən (nisbi əvəzlikdən) sonra gələn və onu açıqlayan silətul movsuldur. Faili Allaha aid olan və nəzərdə tutulan هُو “O” damiridir. Məfulu isə مَا ismul-movsuluna (nisbi əvəzliyinə) qayıdan pozulmuş damirdir (bax: III kitab, 8-ci dərs).

﴿ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا ﴾

“Onun Kürsüsü göyləri və yeri əhatə edir. Bunları qoruyub saxlamaq Ona ağır gəlmir”

وَسِعَ – feli “geniş olmaq”, “əhatə etmək” deməkdir. İndiki zamanı يَسِعُ kimidir. مِثَالٌ “Misal” (I kökü xəstə hərf olan) feldir. Elal səbəbindən mudarisinin (indiki zaman formasının) I kökü و düşmüşdür (bax: II kitab, 26-cı dərs).

كُرْسِيُّهُ – “Onun Kürsüsü” deməkdir. كُرْسِيٌّ “kürsü” deməkdir. Burada mənası “Ərşin ayaqlığı” nəzərdə tutulur. İzafənin I tərəfi (mudaf) olduğundan tənvinin düşmüşdür. وَسِعَ “əhatə etmək” felinin failidir, bu səbəbdən raf (adlıq) haldadır. هُ əvəzliyi Allaha aid olan mutəsil damirdir (bitişən əvəzlikdir), izafənin II tərəfidir (mudafun iləyhdır).

السَّمَاوَاتِ – “göyləri” deməkdir. سَمَاوَاتٌ “göylər”, “səmələr” سَمَاءٌ sözünün cəmidir. Düzgün muənnəs (qadın cinsi) cəmdir. وَسِعَ “əhatə etmək” felinin məfuludur, nasb (təsirlik) haldadır, düzgün muənnəs (qadın cinsi) cəmi olduğundan nasb əlaməti kəsrədir (bax: II kitab, 9-cu dərs).

وَالْأَرْضَ – “və yeri” deməkdir. وَ – “və” bağlayıcıdır. الْأَرْضُ “yer” deməkdir. السَّمَاوَاتِ “göyləri” məfuluna bağlandığına görə nasb (təsirlik) haldadır.

وَ - bağlayıcıdır.

لَا - inkar ədatıdır. لَا يُوَدُّ - “Ona ağır gəlmir” deməkdir.

أَدَّ - “çətin gəlmək”, “ağır gəlmək” deməkdir. “Ona” əvəzliyi Allaha aiddir, muttəsil nasb damiridir (bitişən təsirlik hal əvəzliyidir), məful bihidir.

حَفِظَهُمَا - “onları (göyləri və yeri) qorumaq” deməkdir.

حَفِظَ “qorumaq” deməkdir. يَحْفَظُ - felinin məsdəridir.

İzafənin I tərəfi (mudaf) olduğundan tənvinini düşmüşdür.

لَا يُوَدُّ “Ona ağır gəlmir” feli cümlənin failidir, bu səbəbdən

raf (adlıq) haldadır, yəni, “qorumaq Ona ağır gəlmir”.

هُمَا - ikilik bildirən muttəsil cərr damiridir (bitişik yazılan yiyelik hal əvəzliyidir), “onların ikisi” deməkdir. Göylər və yer nəzərdə tutulur. İzafənin II tərəfidir (mudafun ileyhdır).

﴿ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ﴾

“O, Ucadır, Böyükdür!”

وَ - bağlayıcıdır.

هُوَ - “O” şəxs əvəzliyidir. Allaha aiddir. Mübtədadır.

الْعَلِيُّ - “Uca” deməkdir. عَلَا - “uca olmaq”, “yüksək

olmaq” felindən düzələn sifətdir. فَعِيلٌ vəznindədir. Əslində

عَلِيٌّ kimi olmalı idi. Elal səbəbindən “vav” hərfi ي “yə”

hərfinə çevrilib, sonra yanaşı gələn iki ي “yə” hərfi idğam olunaraq şəddələşib və sifət عَلِيٌّ formasını alıb.

العَظِيمُ – “Böyük” deməkdir. يَعْظُمُ – عَظُمَ “böyük olmaq”, “əzəmətli olmaq” felindən فَعِيلٌ vəznində düzələn sifətdir.

Qrammatik təhlil:

هُوَ mübtədadır, الْعَلِيُّ birinci xəbər, الْعَظِيمُ isə ikinci xəbərdir.

9-cu zikr:

﴿ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، يُحْيِي وَيُمِيتُ
وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾

“Allahdan başqa haqq məbud yoxdur, O təkdir, Onun şəriki yoxdur. Mülk Onundur və həmd Onadır! Dirildir və öldürür. O hər şeyə Qadirdir!”

﴿ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ ﴾

“Allahdan başqa haqq məbud yoxdur, O təkdir, Onun şəriki yoxdur”

لَا – “(Heç) yoxdur” deməkdir. التَّافِيَةُ لِلْحِنْسِ “mütləq inkar” bildirən ədatdır.

إِلَهٍ – “məbud” deməkdir. “Mütləq inkar” bildirən لَا ədatının ismidir, لَا ədatının xəbəri isə pozulmuş və بِحَقِّ “haqq”, “layiq olan” sözü nəzərdə tutulur. لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ “Lə İlahə İlləllah” cümləsinin geniş mənası: لَا مَعْبُودَ بِحَقِّ إِلَّا اللَّهُ “Allahdan başqa ibadətə layiq haqq məbud yoxdur” deməkdir.

إِلَّا – “başqa” deməkdir. İstisna ədatıdır.

اللَّهُ “Allah” kəlməsi - إِلَهٍ sözünün ال artikli ilə müəyyənləşmiş variantıdır, yəni əsli الْإِلَهِ kimidir. اللَّهُ

kəlməsi “**mustəsna**” (müstəsna olan) isimdir. Yəni, **إِلَّا** istisna ədatından sonra gələn və ədatdan əvvəlki hökmə (**لَا إِلَهَ إِلَّا** “heç bir haqq məbud yoxdur” hökmünə) aid olmayan isimdir. **إِلَّا** istisna ədatından əvvəl gələn **إِلَّا** “**məbud**” sözü isə “mustəsna minhu” (istisna edilən) isimdir.

وَاحِدٌ – “**Təkdir**” deməkdir. **وَاحِدٌ** sözü “bir”, “tək” sözündən düzəlib, “təklik” deməkdir. Burada **هُ** damirinə (bitişən əvəzliyinə) izafə olunub, cümlə tərkibində “hal” (tərzi hərəkət zərfi) olduğu üçün nasbda (təsirlikdə) gəlib. Yəni “tək olaraq heç bir şəriki yoxdur”.

لَا شَرِيكَ لَهُ – “**Onun (heç bir) şəriki yoxdur**” deməkdir. **لَا** – **النَّافِيَةُ لِلْجِنْسِ** “mütləq inkar” bildirən ədatdır. “**(Heç) yoxdur**” deməkdir.

شَرِيكَ – **شَرِيكَ** “şərik” deməkdir. **لَا** ədatının ismidir fəthə üzərində məbniidir (dəyişməzdir). Bu səbəbdən tənvinini düşmüşdür.

هُ – “**Onun**” deməkdir. **لِ** hərfu-cərdir. Bir çox mənalarda işlənir. Burada -in⁴ mənsubiyyət şəkilçisinin mənasını verir. **هُ** bitişən əvəzliyi ilə işlənib. **لِ** hərfu-cəri kəsrəlidir. Lakin, I şəxsin təkisi (يَ) istisna olmaqla qalan şəxs əvəzlilikləri ilə birləşərkən **لِ** şəklini alır.

Fayda: Duanın ﴿وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ﴾ “O təkdir, Onun şəriki yoxdur” cümləsi ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ “Allahdan başqa haqq məbud yoxdur” cümləsini təkid edir, gücləndirir. Belə ki, bildiyimiz kimi ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ “Allahdan başqa haqq məbud yoxdur” cümləsi inkar və təsdiqdən ibarətdir. لَا إِلَهَ “haqq məbud yoxdur” hissəsi inkar, إِلَّا اللَّهُ “Allahdan başqa” hissəsi isə təsdiqdır. ﴿وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ﴾ “O təkdir, Onun şəriki yoxdur” cümləsində وَحْدَهُ “O təkdir” hissəsi إِلَّا اللَّهُ “Allahdan başqa” hissəsini, (yəni, təsdiqi) gücləndirir, لَا شَرِيكَ لَهُ “Onun (heç bir) şəriki yoxdur” hissəsi isə لَا إِلَهَ “haqq məbud yoxdur” hissəsini, (yəni, inkarı) gücləndirir.

﴿لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾

“Mülk Onundur və həmd Onadır! O hər şeyə qadirdir!”

لَهُ الْمُلْكُ – “Mülk Onundur” deməkdir. لَهُ – “Onundur” deməkdir (əvvələ bax).

الْمُلْكُ – مُلْكٌ “Mülk” deməkdir.

حَمْدٌ – يَحْمَدُ “həmd etmək” حَمْدٌ – الْحَمْدُ felinin məsdəridir. Burada ال artikli الْجِنْسِ لِإِسْتِعْرَاقٍ “eynincisli əşyaların ümumiliyini bildirir” (bax: 3 -cu kitab, 8 –ci dərs,

“müəyyənlik” mövzusu). الْحَمْدُ - yəni “bütün həmdlər” deməkdir.

يُحْيِي - “**Dirildir**” deməkdir. أَحْيَى “diriltmək” felinin mudarisidir (indiki zaman III şəxs, kişi cinsi, tək formasıdır). Fəili isə اللَّهُ “Allah” sözünə aid nəzərdə tutulan هُوَ “O” şəxs əvəzliyidir.

وَ - bağlayıcıdır.

يُمِيتُ - “**öldürür**” deməkdir. أَمَاتَ “öldürmək” felinin mudarisidir (indiki zaman III şəxs, kişi cinsi, tək formasıdır). Fəili isə اللَّهُ “Allah” sözünə aid nəzərdə tutulan هُوَ “O” şəxs əvəzliyidir.

وَ - “və” bağlayıcıdır. هُوَ - “O” Allaha aid olan şəxs əvəzliyidir. عَلَى hərfu-cərdir. قَدِيرٌ “Qadirdir” sözü ilə əlaqədardır. يَقْدِرُ - قَدَرَ “qadir olmaq” feli عَلَى hərfu-cəri ilə işlənir.

كُلٌّ - “**hər**” deməkdir. كُلٌّ isimdir, həmişə izafə olunmaqla işlənir və izafə olunduğu isimdən asılı olaraq “hər” və ya “bütün” mənalırından birini ifadə edir. Bu duada “**hər**” mənasındadır, çünki izafə olunduğu söz nəkira (qeyri- müəyyənlikdə) və təkdədir (bax: I kitab, 22-ci dərs). عَلَى hərfu-cərinə görə kəsrləşib. İzafənin I tərəfidir.

Bəzən کُلُّ sözü ləfzən (danışıqda) izafədən kəsilir və tənvinlə işlənir.

شَيْءٌ - شَيْءٌ “şey” deməkdir. İzafənin II tərəfi olduğundan məcrurdur (yiyəlik haldadır).

قَدِيرٌ - قَدَرٌ “qadir olmaq”, “bacarmaq” felinin فَعِيلٌ vəznidir. Bu vəzn isim-failin (indiki zaman feli sifətin) mübaliğə vəznidir. قَدِيرٌ “tam qadir olan”, “çox bacaran” deməkdir. Yəni **Allah hər şeyə tam qadirdir.**

10-cu zikr

﴿اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ عِلْمًا نَافِعًا، وَرِزْقًا طَيِّبًا، وَعَمَلًا مُتَقَبَّلًا﴾

“Allahım! Səndən faydalı elm, təmiz ruzi və məqbul əməl diləyirəm!”

(Bu dua sübh namazının salamından sonra oxunur)

اللَّهُمَّ - “Ey Allahım!” Əsli - يَا اللَّهُ kimidir. Dua Allahın adı ilə başlasın deyə يَا xitab ədatı düşmüşdür. Əvəzində اللَّهُ sözünün sonuna cəm bildirən م “şəddəli mim” əlavə olunub, yəni “dilimlə qəlbimi cəm edirəm”.

إِنِّ - “Həqiqətən, mən” deməkdir. İN cümlənin məzmununu gücləndirən ədatdır, “həqiqətən”, “şübhəsiz”, “sözsüz” mənalarını verir. İsmi cümlələrə daxil olur, mübtədani nasbdə (təsirlikdə), xəbəri isə rafda (adlıqda) edir. ي - burada “mən” mənasını verən bitişik yazılan nasb damiridir.

سَأَلَ - يَسْأَلُ - “Səndən diləyirəm” deməkdir. أَسْأَلُكَ “diləmək”, “istəmək”, soruşmaq” felinin indiki zaman I şəxsin tək formasıdır. ك “səndən” bitişik yazılan nasb damiridir, سَأَلَ felinin birinci məfuludur. Fail isə pozulması vacib olan, nəzərdə tutulan أَنَا “mən” damiridir.

عِلْمًا - عِلْمٌ “elm” deməkdir. سَأَلَ felinin ikinci məfuludur. Buna görə də nasbdadır (təsirlik haldadır).

“fayda vermək” نَفَعٌ - يَنْفَعُ “faydalı” نَافِعٌ - نَافِعًا felinin isim-failidir (indiki zaman feli sifəti). عِلْمًا sözünün sifətidir. Bu səbəbdən nasbdadır. عِلْمًا نَافِعًا yəni, “fayda verən elm”.

رِزْقًا - رِزْقٌ “ruzi” deməkdir. وَ bağlayıcısı ilə عِلْمًا məfhuluna bağlandığı üçün nasbdadır (təsirlik haldadır).

رِزْقًا طَيِّبًا - طَيِّبٌ “gözəl”, “təmiz”, “pak” deməkdir. رِزْقًا sözünün sifətidir. Bu səbəbdən nasbdadır.

عَمَلًا - عَمَلٌ “əməl” deməkdir. وَ bağlayıcısı ilə عِلْمًا məfhuluna bağlandığı üçün nasbdadır (təsirlik haldadır).

مُتَقَبَّلًا - مُتَقَبَّلٌ “məqbul”, “qəbul olunmuş” deməkdir.

يَتَقَبَّلُ - تَقَبَّلَ “qəbul etmək” felinin isim-məfuludur (keçmiş zaman feli sifəti). عَمَلًا sözünün sifətidir. Bu səbəbdən nasbdadır. تَقَبَّلَ feli mənəvi şeylərin qəbuluna adidir. Kökü يَتَقَبَّلُ - قَبَلَ “qəbul etmək” felindəndir. قَبَلَ isə maddi şeylərin qəbuluna aiddir.

Fayda: Bu zikrin səhər deyilməsi çox münasibdir. Çünki səhər günün başlanğıcıdır. Müsəlman üçün başladığı gün ərzində duada qeyd olunan bu üç şeydən - faydalı elm, saleh əməl və halal ruzi - daha əhəmiyyətli bir şey yoxdur.

Dua ruzi və əməldən qabaq faydalı elmlə başlayır. Çünki elm sahəsində insan halalı haramdan, qəbul olunan əməli qəbul olunmayan əməldən ayırır. İnsanı Allaha yaxınlaşdıran da elmdir.

Duada halal ruzinin qeyd olunması bizə halal olmayan ruzinin də olmasından xəbər verir. Halal ruzi dedikdə: Allahın halal etdiyi ruzilər nəzərdə tutulur.

Həmçinin, duada qəbul olunan əməlin qeyd olunması bizə qəbul olunmayan əməllərin də olmasından xəbər verir. Qəbul olunan əməl dedikdə özündə iki şərti cəm edən əməllər nəzərdə tutulur. Bu iki şərt:

1. **Əməlin xalis Allah üçün olması,**

2. **Əməlin Peyğəmbər** (*Ona və Ailəsinə Allahın salavat və salamu olsun*) **sünnəsinə uyğun olması** nəzərdə tutulur.

Bu duanı səhər etməklə bərabər səbəblərdən tutub duada qeyd olunanları (elm, ruzi və əməli) əldə etmək üçün çalışmaq da lazımdır.

تَمَّ بِعَوْنِ اللَّهِ تَعَالَى وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

Allahın köməyi ilə tamamlandı, Həmd olsun Allaha
aləmlərin Rəbbinə!

Xülasə

Allaha həmd olsun, yalnız Onun lütfü sayəsində saleh əməllər tamamlanır. Həqiqətən, bu Allahın nemətidir, Allahın nemətlərinə şükr etmək isə neməti artırır. Son Peyğəmbərə, Onun Ailəsinə, əshablarına və Qiyamət gününə qədər Onun ardınca gedənlərə Allahın salavatı və salamı olsun! Allahın izni ilə bu kitab tamamlandı və son olaraq bildirmək istəyirəm ki, həqiqətən Quran ayələrini və zikrlərin qrammatik təhlilini bilməklə insan bu ayə və zikrləri daha da dərindən başa düşür və bu da onu daha kamil şəkildə ibadət etməsinə yardım olur. Hər bir imkanı çatan müsəlmana vacibdir ki, ona fərz olan ibadətləri mənasını dərk edərək yerinə yetirsin. Bu kitabı yazmağымda əsas məqsədim də elə budur. Həm də qoy bu kitab ərəb dilini bilməyənləri Allahın öz dini üçün seçdiyi bu gözəl dili öyrənməyə rəğbətləndirsin.

Sözsüz ki, insan əməyinin bəhrəsi olan bu kitabda səhv və xətaların olması labüddür. Peyğəmbərimiz *(Ona və Ailəsinə Allahın salavat və salamı olsun)* buyurur: ***“Hər bir adəm övladı xəta edir. Xəta edənlərin ən xeyirlisi tövbə edəndir”***. Buna görə də kitab barədə məsləhət və düzəlişləri aşağıdakı elektron ünvanə göndərə bilərsiniz.

arabdili2013@gmail.com

MÜNDƏRİCAT

Ön söz	3
I Fəsil: Kəlmeyi –Şəhadət	7
II Fəsil: Namazda deyilən zikrlər	13
♦ Birinci: Təkbir	13
♦ İkinci: İstiftəh (Açılış duası)	14
♦ Üçüncü: İstiazə	19
♦ Dördüncü: əl-Fatihə surəsi	22
♦ Beşinci: Rükuda deyilən zikr	33
♦ Altıncı: Rükudan qalxarkən edilən zikr	35
♦ Yeddinci: Səcdədə edilən zikr	38
♦ Səkkizinci: İki səcdə arasında oturduqda edilən zikr	39
♦ Doqquzuncu: Təşəhhüddə deyilən zikr	40
♦ Onuncu: Təşəhhüddən sonra Peyğəmbərə (Ona və Ailəsinə Allahın salavat və salamı olsun!) oxunan salavat	50
♦ On birinci: Axırıncı təşəhhüddən sonra, salamdan qabaq edilən zikr	55
III Fəsil: Salam verib namazi bitirdikdən sonra edilən zikrlər	60

- ◆ **1-ci zikr:** 60
﴿أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ (ثَلَاثًا), اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ, وَمِنْكَ السَّلَامُ, تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْعَلَالِ وَالْإِكْرَامِ﴾
- ◆ **2-ci zikr** 63
﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ اللَّهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ، وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ، وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ﴾
- ◆ **3-cü zikr** 72
﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، وَلَا نَعْبُدُ إِلَّا إِيَّاهُ، لَهُ النِّعْمَةُ وَهُوَ الْفَضْلُ وَ لَهُ النَّاءُ الْحَسَنُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾
- ◆ **4-cü zikr** 80
﴿سُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ (ثَلَاثًا وَ ثَلَاثِينَ)، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ لَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾
- ◆ **5-ci: əl-İxlas surəsi** 83
- ◆ **6-cı: əl-Fələq surəsi** 90
- ◆ **7-ci: ən-Nəs surəsi** 97
- ◆ **8-ci: Ayətul kursi** 103
- ◆ **9-cu zikr:** 117
﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَهُوَ الْحَمْدُ، يُحْيِي وَ يُمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾
- ◆ **10-cu zikr** 122
﴿اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ عِلْمًا نَافِعًا، وَرِزْقًا طَيِّبًا، وَعَمَلًا مُتَقَبَّلًا﴾
- ◆ **Xülasə** 125

Çapa imzalanmışdır: 02.04.2014
Formatı: 60x84 1/16. Həcmi 8 ç.v
Sifariş № 380. Tiraj 300.

«Zərdabi LTD» MMC
Nəşriyyat Poliqrafiya müəssisəsi
☎ iş (012) 514-73-73
Mob: (050; 055; 070) 344 76 01
e – poçtu: zerdabi_em@mail.ru